

De torenbouw van het vlek Brikkekiks in het landschap Batrachia

Simon Stijl

editie A.N.M. Wijngaards en N.C.H. Wijngaards

bron

Simon Stijl, *De torenbouw van het vlek Brikkekiks in het landschap Batrachia* (ed. A.N.M. Wijngaards en N.C.H. Wijngaards). W.J. Thieme & Cie, Zutphen z.j. [1974]

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/stij003anme01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Maar. F.
 En van wie in de Algemee[n]heid? 't is in politiek, Mevrouw, dat
 is mij verget. Dr. B.
 Les beaux esprits se rencontrent. Maar tot de zaak.
 De vier tegenstanders hebben getoetst van willetit; en
 wijle dit onmedelbaar tegen den schout gesproken is, kunnen
 de tegenstanders het gebrek van den Edvokaat als hand is aan
 't loomen. Caesar's Majestatis aangekomen het worden. Dat ha-
 vinge, zegt hij, is de heilig als de staf van Mozes, dat hij me-
 op de vollen vloer. G. H.
 Het bloem als de staf Mozes!
 Dr. B.
 Maar zit, de vier ridders hebben een grooten aankomst;
 en nu vooruit met mijn heil van de vollen. Registra, Mevrouw,
 en de vollen. G. H.
 Wij moeten dien pas afgeven, en laat zien, wordt het. 't is de
 laatste van avond met vriend?
 Maar. F.
 Ik meen, ja. Dr. B.
 De Edvokaat verschijnt.
 G. H.
 De Edvokaat de vollen.
 De vollen des kennelijken leeren, en des afgevoerd, zij over te
 en nu, welledel gestroopte leeren.
 Maar.
 De vollen, welledel in de hooft bevoeding, dat een man van
 een vollen en de vollen bevoeding kan.

Woord vooraf

De Torenbouw van het Vlek Brikkekiks in het Landschap Batrachia (1787), waarschijnlijk door Simon Stijl geschreven in het vroege voorjaar van 1788, gezien de gegevens in het spel, is nog niet eerder in druk verschenen. Het jaar 1788 was daarvoor zeker geen geschikte tijd; daarna verdween snel de aktualiteit ervan, vooral door de stormachtige ontwikkelingen die in de negentiger jaren volgden.

Het spel bezit ongetwijfeld artistieke kwaliteiten en verdient daardoor alleen reeds een publikatie; bovendien verduidelijkt het de opinies en gevoelens van de patriotten in het jaar van de aanhouding en is het daardoor literair-sociologisch bijzonder interessant.

In 1972 verscheen in het *Documentatieblad van de Werkgroep XVIIIe eeuw* de tekst van een in 1971 gehouden voordracht over het stuk, onder de titel *Some sociological aspects of Simon Stijls De Torenbouw van het Vlek Brikkekiks in het Landschap Batrachia* door N. Wijngaards.

A.N.M. Wijngaards bereidt een proefschrift voor over Simon Stijl.

De inleiders zijn oprechte dank verschuldigd aan prof. dr. L.C. Michels en dr. P.J. Buijnsters, omdat zij zo vriendelijk waren ook hun licht te laten schijnen op enkele duistere plaatsen in het handschrift. Zij deden waardevolle suggesties aan de hand.

Nijmegen, februari 1974.

1. Simon Stijl

Simon Stijl werd op 25 februari 1731 geboren te Harlingen. Zijn vader, Jelle Stijl, verloor zijn echtgenote, Epke Hylkes Hanekuyk, vrij snel na de geboorte van Simon, hun eerste kind. Jelle Stijl was een vooraanstaand en welgesteld handelaar in bont. Hij had van de welvaart die er in de zeventiende en ook nog in het eerste kwart van de achttiende eeuw in Harlingen te bespeuren viel, zijn deel gehad.

Als havenstad had Harlingen vanzelfsprekend geprofiteerd van de grote welvaart, die voortvloeide uit het feit, dat wij in die dagen tot de grote zeevarende naties behoorden. Behalve bontreders vond men er ‘rolreederijen^{1.)}, weverijen van trijpen^{2.)} en bombazijnen^{3.)}, zoutketen, pan- en estrikwerken^{4.)}, steenplateelbakkerijen^{5.)} en kalkbranderijen, papier- en houtzaagmolens, en zeepziederijen’, zoals Simon Stijl ons later zelf schrijft^{6.)}.

Het is goed te begrijpen dat de jonge Stijl van zijn vader alle kansen kreeg om in de wereld vooruit te komen. Hij bezocht de Latijnse School in zijn woonplaats, maar ging al spoedig, op dertienjarige leeftijd, naar de Hogeschool van Franeker. Hij kreeg in vele vakken les van bekende hoogleraren, zoals b.v. van de bekende Valckenaar in de Latijnse en Griekse taal. In Franeker is het ook dat Simon samen met zijn vriend Ernst Higt^{7.)} met dichten begon, toen hij nog maar nauwelijks achttien jaar oud was.

Na een jaar of vier hier gestudeerd te hebben, kwam hij voor de beslissing te staan een beroep te kiezen. Na enige tijd geaarzeld te hebben tussen het vak van predikant en geneesheer, koos hij uiteindelijk voor het laatste; een keuze waarvan hij, volgens zijn levensbeschrijver Scheltema^{8.)}, later nooit enige spijt zou hebben gehad. Enige tijd volgde hij in Franeker colleges bij de hoogleraar Ouwens, maar tenslotte kwam hij

1.) rolreederij: katrol- en zeilmakerij.

2.) trijp: fluweelachtig weefsel, te vergelijken met velours

3.) bombazijn: sterk soort katoenen weefsel

4.) estrik: een gebakken vloertegel

5.) plateel: bepaald soort aardewerk

6.) Zie Dr. S. Ferwerda: *‘Uit Harlingen's Historie’*, Harlingen, 1934. 19.

7.) Ernst Willem Higt. 1723-1762. Vooral bekend om zijn bedrevenheid in de Latijnse poëzie.

8.) Mr. Jacobus Scheltema: *‘Levensschets van Simon Stijl’*, Amsterdam, 1804. Ook in *‘Geschied- en Letterkundig Mengelwerk’*, Amsterdam, 1818. 165.

bij de professoren Gaubius en Albinus in Leiden terecht. In het jaar 1754 promoveerde hij echter weer te Franeker tot doctor in de geneeskunde met als dissertatie *'De motibus musculorum automaticis'*^{9.)}.

In de laatste jaren voor zijn promotie had hij behalve voor de studie, ook tijd gevonden tot dichten en schrijven. In 1753 verschijnt er van zijn hand de klucht: *'De vrijer naar de kunst'*, in 1754 zijn bekendste klucht: *'Krispijn Filosooph'*. Stijl verborg in die tijd zijn naam en plaatste onder de stukken zijn lijfspreuk, gekozen naar zijn initialen S.S.: *'Sensim Scandendo'*^{10.)}.

Hij opende, na zijn academische loopbaan, in zijn geboorteplaats Harlingen een praktijk en bleef zijn beroep en woonplaats, op slechts twee korte onderbrekingen na, trouw tot aan zijn dood. Toch onderhield Simon Stijl voortdurend contact met het westen van het land. Zestien jaar lang is hij de steller der vragen en de eerste beoordelaar geweest van het medische genootschap *'Servandis Civibus'*^{11.)}, waaruit tevens moge blijken dat hij zijn vak met liefde en kundigheid beoefende. Ook zijn reis met Ds. Cornelis van Engelen naar Utrecht in 1757^{12.)} is bekend.

Ondanks zijn drukke werkzaamheden vond hij tijd om zich met zeer veel andere dingen bezig te houden. Hij stelde zich op de hoogte van de Franse, Duitse, Engelse en Italiaanse literatuur; zijn bibliotheek bevatte vele boeken uit de klassieke tijd, uit zijn vakgebied en uit nog vele andere interessesferen. De kunst van het beeldhouwen en tekenen beoefende hij samen met zijn vriend, de kunstenaar Jacob Norel. Zijn handschriften, die soms met schetsen zijn geïllustreerd, laten ons zijn kundigheid op dit terrein zien.

In 1762 kwam hij tot het oprichten van een toneelgezelschap, met medewerking van enige andere Harlinger toneelamateurs. Hij kreeg een spottende aanval op zijn liefhebberijtoneel te verduren, opgesteld door een schrijver van een brief in het blad *'De Denker'*, waarop hij in een *'tegendenker'* reageerde. Zijn mening over het toneel vinden we overigens vooral terug in *'Het leven van Jan Punt'*^{13.)}, dat later van zijn hand

9.) *'Dissertatio medica inauguralis de motibus musculorum automaticis, quam'* Franequerae, excudit Gulielmus Coulon 1754. 24pp.

10.) sensim scandendo: door geleidelijk te stijgen

11.) Handelingen uitgegeven te Amsterdam in 16 delen (19 banden). Het laatste deel in 1777; Servandis civibus: ten dienste van de burgerij.

12.) 'Reis van Dr. Simon Stijl met Ds. Van Engelen naar Utrecht in 1757. o.a. in *'Nieuwe Friesche Volksalmanak voor het jaar 1862'*. 82-100.

13.) Anoniem uitgegeven in 1781. Later: *'Leven van Jan Punt'*, 's-Gravenhage 1851.

verscheen. Hij doet zich hierin kennen als een aanhanger en vertegenwoordiger van de oude klassieke toneelstijl, die nog uit de zeventiende eeuw stamde. Deze werd onder andere gekenmerkt door een zangerige, sterk ritmische voordracht. Marten Corver, een leerling en later concurrent van Jan Punt, reageerde heftig op dit aanvankelijk anoniem uitgegeven werkje, omdat hij geloofde in een nieuwe meer spreektoonachtige voordracht en een meer ‘moderne’ aanpak^{14.)}.

Vele toneelstukken deed hij in de volgende jaren het licht zien, zoals *‘De Mityleners’* in 1768 en *‘Brikkekiks’* in 1787. Toch heeft Stijl zijn bekendheid vooral te danken aan zijn geschiedkundig werk *‘De opkomst en bloei van de republiek der Verenigde Nederlanden’* (1774). In dit werk was het hem, als een echt verlicht geschiedschrijver, niet zo zeer te doen om een zeer nauwkeurige beschrijving van de historie zelf te geven, als wel om de lessen, de algemene stelregels, die uit de geschiedenis af te leiden zijn, voor de lezer er uit te halen. Een omvangrijke en door vindplaatsen gestaafde geschiedsbeschrijving is het dan ook niet geworden; het ligt voor de hand dat één niet al te dik deeltje voldoende was, om vooral die gebeurtenissen die voor hem aanleiding waren te moraliseren, naar voren te halen. Dat er nog lang voor zulk een geschiedenisboek belangstelling bestond, bewijst wel het feit, dat het vooral in het zuiden nog als schoolboek werd gebruikt tot in het midden van de negentiende eeuw.

Zeer vele gedichten die ofwel aansloten op de politieke situatie (b.v. *‘Ter gelegenheid van de zeeslag op Doggersbank’*, 1781), ofwel lofdichten waren op personen of zaken (b.v. *‘Lijkzang op Johannes Stinstra’*, 1791), hielden zijn roem staande. Vele tientallen gedichten zijn er van hem bewaard gebleven.

Toen in de tijd van de Franse revolutie een geheel andere regeringsvorm van land, gewest en stad kwam, - de ambten van stadhouder en raadpensionaris werden afgeschaft; de standenvertegenwoordiging verdween en alleen de Staten-Generaal bleef, zij het dan uit andere personen samengesteld - toen werd Stijl in 1795 lid van de vergadering van provisionele volksrepresentanten te Leeuwarden. Gezien de houding die hij ook in het stuk *‘Brikkekiks’* aanneemt, nl. die van een echte patriot, is zijn verkiezing geenszins merkwaardig te noemen. In de eerste vergadering werd hij direkt benoemd tot lid van de Staten-Generaal, waardoor hij gedwon-

14.) Marten Corver: *‘Tooneelaantekeningen, vervat in een omstandige brief aan den schrijver van het Leven van Jan Punt’*, Leiden 1781.

gen werd zich in 's-Gravenhage te vestigen. Hoewel hij daar met grote achting werd ontvangen, voelde hij er zich niet erg thuis, vroeg om eervol ontslag en keerde naar Harlingen terug.

Spoedig werd hij echter gekozen tot lid van de representanten des vrijen volks van Friesland, van welk college hij zelfs tot voorzitter werd benoemd. Hij deed hier zijn werk zo goed, dat hij, tegen zijn zin, in april 1796 als lid van de nationale vergadering opnieuw naar 's-Gravenhage moest verhuizen.

Bekend is, vanwege zijn welsprekendheid, de redevoering, die hij als voorzitter van de commissie voor het samenstellen van een nieuwe staatsregeling voor het gemeenebest, uitsprak in de Nationale Vergadering bij het aanbieden van het eindrapport^{15.)}.

In september 1797 kon hij naar Harlingen terugkeren. In deze laatste jaren van zijn leven, besteedde hij, volgens Scheltema^{16.)}, slechts aandacht aan de beoefening der schone kunsten en verkeerde hij veel onder vrienden. De 31ste mei 1804 overleed hij, getroffen door een beroerte, op drieenzeventigjarige leeftijd. Hij werd begraven in hetzelfde graf als zijn vader, in de Nederlands Hervormde kerk te Harlingen.

Simon Stijl is nooit getrouwd geweest, al getuigen de nodige liefdesgedichten wel van een liefdesleven. Nooit heeft hij zich ook willen binden aan enig kerkgenootschap, hoewel zijn familie van huis uit doopsgezind was. Hoe hij over de godsdienst dacht, formuleerde hij eens als volgt in slechts twee regels:

‘Die 't Onze Vader bidt en volgt de tien geboden,
Heeft Luther, nòch Calvijn, nòch Menno zelfs van noden’.

Deze regels zijn welhaast tot een gevleugeld woord geworden!

In Harlingen, in de vestibule van het stadhuis, heeft een borstbeeld van deze bekende Harlinger een plaats gekregen. Tevens bestaat er nu een Simon Stijlstraat, niet ver overigens van de Voorstraat 58, alwaar Simon Stijl waarschijnlijk heeft gewoond, getuige zijn in hout gebeitelde beeltenis in de dakkapel, die latere vereerders er hebben laten aanbrengen.

15.) *Dagverhaal der Handelingen van de Nationale Vergadering*, deel III, 590. 10 november 1796.

16.) Scheltema, 1818. 186.

2. Historische achtergrond van het stuk

De ‘aanhouding van de prinses Wilhelmina bij Goejanverwellesluis’ is een gebeurtenis in de vaderlandse geschiedenis die menigee in het oor is blijven hangen vanaf de dagen van zijn lagere-schooltijd. Het feit is van de ene kant spektakulair, van de andere kant ook wezenlijk van historische betekenis, omdat die aanhouding de onmiddellijke aanleiding werd tot belangrijke veranderingen in de politieke situatie. Eraan vooraf ging, wat de prinses en haar man, de erfstadhouder van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, prins van Oranje en graaf van Nassau betreft: een proces van sterke politieke ontwikkeling bij Wilhelmina en van groeiende afhankelijkheid van Wilhelmina bij prins Willem. Wat het volk aangaat is er in de tien jaren die aan 1787 voorafgingen steeds duidelijker een polarisatie opgetreden, waarin de figuren van Wilhelmina en Willem een voorname rol speelden, eerst in de omgekeerde en later in de hier aangegeven volgorde. Voor een goed begrip van het stuk *‘De Torenbouw van het Vlek Brikkekiks in het Landschap Batrachia’* zijn niet enkel de gebeurtenissen in 1787 van belang, maar zeker ook de politieke situatie, en de verschuivingen daarin, vanaf ongeveer het begin van de Vierde Engelse Oorlog.

Het huwelijk tussen de stadhouder en prinses Frederika Sophia Wilhelmina van Pruisen was gesloten op 4 oktober 1767 te Berlijn. Frederik de Grote, koning van Pruisen, had deze verbintenis sterk bevorderd; het was hem zeker niet onwelgevallig de vriendschappelijke gezindheid van de westerbuur ten opzichte van Pruisen te versterken en tegelijkertijd te voorkomen, dat door een huwelijk met een Engelse prinses de Nederlanden een te grote affiniteit met Engeland zouden krijgen.

Prins Willem V had van jongsaf sterk onder invloed gestaan van Lodewijk hertog van Brunswijk-Wolffenbützel, die eerst als zijn voogd en daarna als raadgever van de stadhouder optrad. De Pruisische koning drong er bij prinses Wilhelmina nadrukkelijk op aan, had haar zelfs met even zoveel woorden voorgeschreven, de raad en de wensen van haar oom van moederszijde, de hertog van Brunswijk, in alle voorkomende gevallen in te willigen.

In het begin scheen het haar ook niet moeilijk te vallen de staatkundige inzichten van de hertog te onderschrijven. Zij schreef bijvoorbeeld in januari 1769 aan haar oom, de Pruisische koning: ‘Ik denk er niet over om hier (nl. de grote invloed van Brunswijk, N.W.) tegen in te gaan en

ik geloof, dat er geen ander middel is dan zachte overreding om den prins tot arbeiden aan te zetten, zijne eerzucht te prikkelen en hem te doen gevoelen, hoe vernederend het voor hem is, alles aan een ander over te laten, als hij er zelf ten volle toe bekwaam is. Maar dat is een werk van tijd en ik kan niet alles zoo op eens zeggen.^{17.)}

Een veelzeggend citaat overigens. Het klinkt als de mening van een moeder over haar minderjarige zoon en het schetst bovendien een contour van de persoonlijkheid van de stadhouder en diens verhouding tot Brunswijk.

Tekenend voor het karakter van de prins en voor dat van prinses Wilhelmina is bijvoorbeeld ook, dat de laatste en niet haar man, de opperbevelhebber van het leger, in 1773 de beroemde Pruisische wapenschouw ging meemaken, waarvoor het prinselijk paar al herhaaldelijk door Frederik de Grote was uitgenodigd. Bij die gelegenheid gaf Frederik zijn nicht Wilhelmina uitvoerige adviezen, hoe zij zich namelijk eerst het best persoonlijk op de hoogte zou kunnen stellen van de staatszaken om dan vervolgens haar kennis aan te wenden om haar man aan de invloed van Brunswijk te onttrekken en hem zo mogelijk meer te aktiveren.^{18.)}

Een citaat van een andere insider geeft ons nog wat meer kijk op het karakter van prins Willem V; het is van raadspensionaris mr. L.P. van de Spiegel, die hem als volgt typeerde: ‘De prins was een indechiffabel karakter, had veel goeds, eene prodigieuse memorie en een zeer schoon oordeel, maar vacillant in zijne besluiten.’^{19.)} Voor een politiek leider nauwelijks een vleiend oordeel.

Wilhelmina deed haar uiterste best de prins tot persoonlijk optreden en tot persoonlijke besluitvorming te brengen, maar hij hield zich konsekwent aan de acte die hij bij zijn meerderjarig- worden had getekend en die behelsde dat hij niets belangrijks zou ondernemen zonder met Brunswijk te rade te gaan.

Deze toestand duurde totdat - gedurende de Vierde Engelse Oorlog - het wantrouwen tegen de hertog van Brunswijk zó groot werd, dat Amsterdam verklaarde dat goede betrekkingen tussen de stadhouder en de machtige koopstad onmogelijk werden, zolang de prins zijn adviseur bij zich bleef houden. De hertog zag daarop ‘vrijwillig’ af van zijn raadgevende taak; in 1784 vertrok hij voorgoed naar Duitsland.

17.) H.T. Colenbrander, *De Patriottentijd*, 's-Gravenhage, 1897-99, I, 373.

18.) J.W.A. Naber, *Prinses Wilhelmina*, Amsterdam, 1908, 40.

19.) G.W. Vreede, *Mr. L.P. van de Spiegel en zijne Tijdgenooten*, Middelburg, 1874-1877, I, p. 5 en II p. 68.

De patriotten hadden hem als een bondgenoot, zelfs als een huurling van Engeland beschouwd, een kwade geest voor de prins die de invloed van Frankrijk in de Nederlanden tegenwerkte waar dit maar mogelijk was. En de patriotten hadden juist hun hoop op Frankrijk gesteld. Onder hen waren er velen uit de gegoede burgerklasse en de intellectuelen, mensen die zich wel economisch en maatschappelijk hadden kunnen opwerken door grote ijver en studie, maar die politiek gezien nauwelijks van enige betekenis waren geweest, omdat ze van invloed op het staatsbestuur waren uitgesloten. De reden daarvoor was dat ze niet behoorden tot de staatskerk. Deze belangrijke groep van 'rechtelozen' begon steeds duidelijker de democratische eis te laten horen van politieke invloed van het volk, waaronder dan verstaan werd: de burgerij.

Het autokratische regime van de regentenfamilies, dat in de zestiger en zeventiger jaren van de achttiende eeuw niet opgewassen bleek tegen de voortdurend groeiende economische moeilijkheden, kwam onder sterke kritiek te staan van de democraten. Filosofische en morele steun voor deze groep kwam er voornamelijk uit Frankrijk. Daar waren werken verschenen als Montesquieu's *De l'Esprit des Lois* (1748) en Emile Rousseau's *Le Contrat Social* (1762), werken die niet enkel democratisch van geest, maar ook revolutionair van strekking waren.

De democraten hoopten de nieuwe democratische ideeën verwezenlijkt te krijgen en zagen in de stadhouder niet een tegenstander. Integendeel: ze zagen in hem de mogelijke bevrijder uit de klemmende greep van de autokratie der regenten. Hij was met meer macht bekleed dan zijn voorgangers, hij zou tot stand kunnen brengen, wat aan zijn vader gedurende een te korte en te zwakke regering niet gelukt was. Toen de verwachtingen van de democraten ten aanzien van de rol die de stadhouder zou moeten spelen gedurende het voogdijschap van Brunswijk - tot 1766 - niet gerealiseerd werden, schoof men de volle verantwoordelijkheid daarvoor op de rug van 's prinses adviseur. En zelfs nog na het meerderjarig-worden van de stadhouder bleef de mogelijkheid open, dat alles anders zou worden, wanneer maar eenmaal de gehate raadgever uit de omgeving van de prins zou zijn verwijderd. Een goed getuigenis daarvan levert Simon Stijl. In 1774 had hij zijn historisch werk laten verschijnen *De Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden*, waarin hij aantoonde, hoezeer hij doordrongen is van Montesquieu's ideeën over de voortreffelijke mogelijkheden van de republiek als staatsvorm en tevens van de potentiële gevaren die deze regeringsvorm ongetwijfeld bezit. Daarmee wil niet gezegd worden, dat Stijl in die jaren geen overtuigd

voorzitter was van het stadhouderschap, zoals het in de Republiek der Nederlanden zou kunnen worden uitgeoefend. Nog in 1781 schreef hij *Aan Nederlands Erfstadhouder*, een gedicht, waaruit zijn gezindheid blijkt. De tegenstelling vóór of tegen meer volksinvloed op het landsbestuur kristalliseerde zich in de jaren 1780-1784 steeds meer uit als een tegenstelling vóór of tegen de stadhouder, en tegen Wilhelmina. Zij was het immers vooral, die zich, na het vertrek van de hertog van Brunswijk, aan Willem V opdrong als zijn raadgever. Haar brieven aan Frederik de Grote, aan haar broer de latere koning van Pruisen, aan de Pruisische minister Hertzberg en anderen getuigen ervan^{20.)}, dat zij na een ernstige en diepgaande studie van het karakter van haar man overtuigd geraakt was van zijn ingeboren argwaan tegenover anderen, zijn drang zelf zaken te willen behartigen waarvoor hij niet kompetent was, zijn inkonsekventie in het nemen van besluiten en zijn koppigheid. Na de vrede met de Engelsen in 1784 was de leiding van het landsbestuur, ook wat de buitenlandse aangelegenheden betreft, in handen geraakt van patriotten, met name van Van Berckel, De Gijselaar en Zeebergh, respectievelijk pensionaris van Amsterdam, Dordrecht en Haarlem. In feite betekende dit een domineren van de provincie Holland in de regering.

Hoe vreemd het ook mag klinken, in die jaren was nog steeds de meerderheid van de regenten in Zeeland, Gelderland, Friesland en Utrecht op de hand van de Prins, maar wat er werd afgesproken tussen de drie genoemde Hollandse pensionarissen, was - volgens de Engelse gezant Harris^{21.)} - van meer betekenis voor het landsbestuur dan alle besprekingen in de Staten-Generaal.

Onder de loontrekkende volksgroepen was de voorkeur voor 'Oranje' steeds levendig gebleven: in Den Haag en Rotterdam waren orangistische betogingen georganiseerd. De patriotten voelden zich daardoor bedreigd en richtten zogenaamde exercitiegenootschappen op, waarvan burgerzonen, maar ook betaalde vrijwilligers lid uitmaakten. Die vrijkorpsen vormden tevens een tegenwicht tegen de schutterij, die meest Oranjegezind was.

De oprichting van de vrijwilligerskorpsen mocht nog geen aantasting heten van het stadhoudelijk gezag; anders werd de zaak toen Gecommit-

20.) Gegevens uit het Koninklijk Huisarchief, o.a. uit Wilhelmina's *La Hollande à la fin du 18ième siècle*, 1811, en brieven, geciteerd door J.W.A. Naber, *Prinses Wilhelmina*, Amsterdam, 1908, en door E.D. Bauman in *Uit de Memoiren van Wilhelmina van Pruisen*, Onze Eeuw, 1905.

21.) Idem.

teerde Raden op bevel van de Staten van Holland aan het Haagse garnizoen opdracht gaf bepaalde maatregelen te nemen om opstootjes te voorkomen. Dat garnizoen stond namelijk onder het opperbevel van de prins. Hij protesteerde, maar kapituleerde in feite voor de loop der gebeurtenissen door met zijn gezin juist op dat moment Den Haag te verlaten, omdat de stad hem niet veilig genoeg meer leek. Wilhelmina en de kinderen vertrokken naar Friesland, Willem ging naar Breda. In die dagen dacht de stadhouder er serieus over afstand te doen van de stadhouderlijke waardigheden en rechten en zich terug te trekken op zijn bezittingen in Duitsland. Intussen werd van patriottische zijde op Wilhelmina aandrang uitgeoefend om - zoals ze het zelf aan de Engelse gezant Harris meedeelde^{22.)} - haar belangen en die van de kinderen te scheiden van die van de prins. Sommige vooraanstaande patriotten dachten bijvoorbeeld aan een oplossing, waarbij een zoon van Willem, eventueel onder voogdijschap van zijn moeder het stadhouderschap zou aanvaarden in een meer democratische regeringsvorm. Een voorstel, aan de prinses gericht, om met de patriotten te onderhandelen, bereikte haar in het begin van 1786. Maar Wilhelmina wilde van een dergelijk plan niets horen; ook Frederik de Grote raadde het haar af. Hij beloofde zijn voorspraak bij de Staten-Generaal en drong bij de Staten van Holland aan op erkenning van de stadhouderlijke rechten en het herstel van prins Willem in zijn kommando van Den Haag. Na een kort verblijf van Wilhelmina en de kinderen in Friesland, werd het gezin weer verenigd op paleis Het Loo.

Inmiddels verscherpten de Hollandse pensionarissen de akties tegen Oranje door belangrijke en minder belangrijke, maar voor de oranjegezinden ergerlijke besluiten. Onder meer daardoor liep de zaak snel naar een crisis. De stadhouder bezette op last van de Staten van Gelderland de stadjes Elburg en Hattem, waar men onwillig was bepaalde besluiten van de Staten ten uitvoer te leggen. De Staten van Utrecht moesten hun zetel verleggen naar Amersfoort, omdat de hoofdstad van het gewest te patriottisch was. Daarop verklaarden de Staten van Holland zich ontslagen van de generaliteitseed en daarmee onafhankelijk van het gezag van de Staten-Generaal en dus ook van de stadhouder. Het prinselijk gezin vertrok van Het Loo naar Nijmegen, omdat het zich ook op de woelige Veluwe niet langer veilig voelde.

Pruisen zond een speciale gezant naar de Nederlanden in de persoon van Johann Eustach von Schlitz, graaf von Görtz; deze had nu de op-

22.) Zie noot 20.

dracht om - gezien de sterk gewijzigde omstandigheden - te trachten Wilhelmina te bewegen als voogdes voor een van haar zoons op te treden en haar man tot afstand te brengen. De prinses was daartoe niet over te halen. Wat zij wèl wist te bereiken, was dat haar man op 26 mei 1787 een *Déclaratoir* publiceerde, waarin iedereen werd opgeroepen hem bij de handhaving van het wettig gezag te steunen, alle onwettig genomen besluiten te herroepen en hem onvoorwaardelijk in zijn waardigheid als kapitein-generaal van de provincie Holland te herstellen.

Een geweldige verontwaardiging van de zijde der patriotten volgde: men vergeleek Willem met Alva en Nero. Holland vormde een 'Comité ter defensie der Hollandsche grenzen'.

Spotprent van een onbekende patriot (1787)

Dit alles was het onmiddellijke voorspel der ‘arrestatie’ van de prinses. De alternatieven voor de stadhouder waren in mei 1787 de volgende: 1. uitwijken naar Duitsland; 2. gewapend optrekken naar Holland; 3. zich weer vestigen in Den Haag met zijn gezin, om te zien hoe de bevolking daarop zou reageren.

Willem bleef besluiteloos, Wilhelmina nam de beslissing - na te Den Haag advies te hebben ingewonnen - incognito, als Duits barones, op 28 juni naar Den Haag te reizen.

Een prent van M. d'Sallieth naar een tekening van C. la Fargue toont: *‘Het Geweldig Aanranden en tegenhouden van HAARE Koninglyk Hooghied (sic) op de weg bij Haastrecht Door een hoop Vrij-Corporisten, den 28 Junij 1787’*. In het huis van een zekere Leuwenhoek bij de Goejanverwellesluis werd Wilhelmina met haar gevolg voorlopig geconsigneerd, totdat de Staten van Holland toestemming gegeven zouden hebben de reis voort te zetten. De prinses vertrok daarna naar Schoonhoven om die beslissing af te wachten, maar toen die te lang uitbleef keerde ze naar Nijmegen terug.

Het gebeuren had een sterke reactie ten gunste van de stadhouder tot gevolg. Overal werden patriotten gemolesteerd, hun huizen geplunderd en vrijkorpsen ontwapend.

De prins schreef op 29 juni 1787 brieven aan de Staten-Generaal, zich beklagend over de ‘flétrissure’ zijn ‘huis en de Persoon van eene Koninklijke Princesse aangedaan’, ook aan de koning van Engeland en die van Pruisen, Friedrich Willem II, de broer van Wilhelmina, die Frederik de Grote was opgevolgd.

De Pruisische koning eiste satisfactie voor de aan Wilhelmina aangedane belediging en bracht bij Wesel een troepenmacht van 20.000 man bijeen. De stadhouder was er niet vóór dit leger de grenzen van de Republiek te laten binnentrekken, Wilhelmina wèl. Zij eiste: ontbinding van de Commissie van Defensie, een verontschuldiging namens de Staten van Holland en een uitnodiging van die Staten aan haar en aan de stadhouder om naar Den Haag terug te komen, dan een bemiddeling tussen de partijen van Pruisen, Frankrijk en Engeland. Toen de Staten van Holland niet snel genoeg antwoordden, trokken op 13 september de Pruisen De Nederlanden binnen, braken hier en daar het geringe gewapende verzet en baanden de weg voor de prins naar Den Haag, waar hij op 20 september feestelijk door de orangisten werd binnengehaald.

Wilhelmina maakte van de gelegenheid gebruik De Staten van Holland hard aan te pakken; zij verlangde verbanning van de patriottische leiders:

zeventien, waaronder Zeebergh, Van Berckel en De Gijselaar moesten het land verlaten. Ook op andere plaatsen werden patriotten vervangen: de 'remotie' kreeg vooral haar beslag, nadat de prins op 27 oktober 1787 door de Staten van Holland werd gemachtigd de regering 'te veranderen'.

In het begin van 1788 volgde een besluit - de zgn. Haagse Resolutie - waardoor veel 'Politiquen en Kerckelyken' verplicht werden de eed van trouw af te leggen aan de prins.

3. Analyse van de tekst

3.1 De kodes in een satirisch werk

Om tot een behoorlijke analyse van het spel ‘*De Torenbouw*’ te kunnen komen, is het nodig de satiricus eens wat op de vingers te kijken bij de vervaardiging van zijn werkstuk.

De satiricus vertegenwoordigt nooit allerlei standpunten tegelijk; hij is er evenmin op uit een objectieve kijk te geven op mensen en dingen. Hij is een partijganger en laat de stem horen van één bepaalde groep in de maatschappij waarin hij leeft. Dit betekent dat de mensen en de dingen waarover hij gaat spreken of schrijven, al vóórdat ze in de satire hun plaats krijgen, van een zekere kleur zijn voorzien. Die kleur is steeds impliciet of expliciet in de taal terug te vinden, wanneer in de groep waartoe de satiricus zich rekent over de bedoelde mensen en dingen gehandeld wordt.

Nemen we bijvoorbeeld een historisch feit uit Stijls tijd als uitgangspunt. De aanhouding van de prinses Wilhelmina is een historisch feit. Wij, twintigste-eeuwers, kunnen er wel objectief tegenaan kijken. Maar de orangisten in de 18e eeuw vonden het een gebeurtenis van hemeltergende aanmatiging van de zijde der ‘Keezen’, een grove belediging en majesteitsschennis. Als ze over de aanhouding praatten of schreven, kwam die kleur ook voor den dag. De patriotten meenden evenwel - en zeiden dat ook - dat de Staten van Holland het recht en de plicht hadden haar aan te houden, omdat haar reis naar Den Haag bedoeld was om provocerend te werken.

Deze ‘kleur’ maakt duidelijk met welke *sociale kode* we te maken hebben, anders gezegd: door de taal van de satiricus te analyseren, kunnen we erachter komen namens welke maatschappelijke groep hij spreekt.

Nu was Simon Stijl patriot, toen hij ‘*De Torenbouw*’ schreef. Kennen wij de sociale kode van de patriotten in 1787? Tot op zekere hoogte wèl, maar in veel opzichten ook zeker niet.

Om de kode van die groep beter te leren kennen, is het nodig een studie te maken van de tijdsomstandigheden, van de mensen waarover geschreven werd en vooral ook van de taal waarin de patriotten zich uitten. Doen we dit, dan blijkt dat een aantal zo-op-het-eerste-oog heel gewone termen of uitdrukkingen, in de kode van de patriotten een heel bijzondere betekenis hebben.

Een voorbeeld uit het spel: ‘Sinterklaasvrolijkheid’ is een patriottisch kodewoord met een heel nare bijbetekenis, hoe vreemd dit ook mag klinken. Het woord vertolkte een van de patriottengrievens tegen de prins. Willem V zou namelijk op 4 december 1782 met 72 gouden ridders en een gouden beker een knokploeg van de Hofbuurt in Den Haag hebben omgekocht om op Sinterklaasavond van dat jaar opstootjes te maken, patriotten te molesteren en hun huizen te plunderen. Als Stijl het woord dus gebruikt in het zevende toneel van het tweede bedrijf, en Vossestaart zegt: ‘Bij St. Nikolaas! het wordt tijd, zo je noch iets van de vrolijkheid wilt zien. Vuurslag wordt geplonderd etc.,’ dan krijgt deze passage voor de ingewijden een heel aparte betekenis!

Het is duidelijk dat het voor ons niet meer doenlijk is alle elementen van de gebruikte kode van het zogenaamde *oorsprongsveld* te achterhalen. Dit geldt vooral, wanneer in de taal geen duidelijke signalen gegeven worden, dat woorden niet neutraal gebruikt zijn. De patriotten spraken niet van ‘de hertog’ of van ‘de hertog van Brunswijk’, maar van ‘de dikke’ of ‘de bolle’. Duidelijke signalen dus. Iemand die ‘Willem’ zei, zonder enige toevoeging, was zeker geen prinsgezinde, want die liet beter zijn hoogachting of liefde blijken en sprak van ‘de prins’ of ‘de stadhouder’ of ‘prins Willem’ of ‘Zijne Hoogheid’. ‘Debora’ was de erenaam van de orangisten voor Wilhelmina, terwijl de patriotten haar ‘Jezabel’ noemden. Weer duidelijke signalen. Maar er zijn signalen geweest, bijvoorbeeld in de intonatie, die zich in de tekst niet lieten vangen, maar die iedereen kende en herkende. Een woord als ‘Mevrouw!’ met een bepaalde intonatie kan duidelijk voorzien zijn geweest van een signaal, een kodeteken dus, maar wij achterhalen dat niet meer.

Het is van belang de sociale kode van de groep waartoe de schrijver van een werk behoort, zo goed mogelijk te kennen, omdat men anders niet tot een goede interpretatie van de tekst kan komen. Bij een satirische tekst komt er echter nog meer kijken. De satiricus gebruikt de sociale kode van zijn groep, maar hij produceert een literair werk en maakt daarom van nòg een kode gebruik, namelijk de literaire. Hij zet bijvoorbeeld de mensen en dingen waarover hij wil schrijven in een fiktionele kontekst, hij past overdrijvingen of charges toe, werkt met vage toespelingen of illusies en met bijzondere associaties, hij maakt de tegenstellingen opzettelijk zwart-wit, met andere woorden: hij hanteert het hele apparaat van de hekelschrijver.

3.2 De titel van het spel, de personen

De volledige titel luidt: *De Torenbouw van het Vlek Brikkekiks in het Landschap Batrachia*.

Eerst de naam 'Batrachia'. Aan veel lezers of hoorders moest de *Kikvorsen- en Muizenstrijd*, de *Batrachomyomachia*, een parodie op de *Ilias*, bekend zijn. Anderszijds kan men ook zeggen: Stijl mikte op een geletterd publiek, de burgers. Batrachia staat dus voor 'Kikkerland'. De naam 'Brikkekiks' roept associaties op aan kikkergekwaak, het woord 'Torenbouw' deed iedereen denken aan de torenbouw van Babel in Genesis. Daarbij moest dan wel onmiddellijk de gedachte opkomen van 'een dwaas plan' en ook die van 'een complete mislukking'. Hierop zullen we later nog moeten terugkomen.

Het is duidelijk, dat de titel dus een aantal literaire kodetekens bevat. Maar er is er nog een, een impliciet literair gegeven: door de titel weet de lezer met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid, dat hij met een werk te doen krijgt, dat op ironische of satirische wijze naar de maatschappelijke werkelijkheid verwijst. Niemand gebruikt het woord 'Kikkerland' (Batrachia) zuiver als zakelijke verwijzing.

Onder de personen in het spel zijn de schout en zijn vrouw natuurlijk de voornaamste. De eigentijdse lezer zal wel niet veel moeite gehad hebben om in dit paar Willem V en Wilhelmina te herkennen. Maar heeft de auteur geen duidelijke signalen ingebouwd? Eerst is er de naam 'Krabbekwaad': krabben is etymologisch verwant aan kribben en had in de 16e eeuw, mogelijk ook later, nog de betekenis van 'kijven, krakelen'. Misschien kunnen we de woorden 'kribbekat' en 'kribbebijter' erbij betrekken. 'Habstenoer' moet wel vertaald worden als 'Had-je-je-zin-maar' of als 'Had-je-ons-maar' met de bijbetekenis van 'Dat zou je wel willen!'

De verhouding tussen man en vrouw is kernachtig getypeerd: de vrouw is een Pruisische, van hogere geboorte dan de man, ze heeft de broek aan, ze tiranniseert de man, die zich met het 'gemeen' 'encanailleert', die ze verwijt dat hij te veel naar de fles grijpt, die ze een 'kinkel', een 'gek' en een 'zotskap' noemt. Het zijn twee karikaturen, maar wel twee die overal in de undergroundliteratuur van Stijls dagen te vinden zijn, dat wil natuurlijk zeggen: in de patriottische pamfletten. Stijl heeft bij zijn karaktertekening nog enkele elementen gebruikt, die zeker kodetekens zijn. Bedoeld worden de uitroep 'Schwerenoth!' van Mevrouw (Potverdorie!) en de uitlatingen van de schout: Pardon, mama, pardonnez-moi! en Ah! Pardonnez-moi, maman, je n'en scais rien! Deze zegswijzen moeten

wel bekende formules zijn, door Willem en Wilhelmina gebruikt en voor typerend gehouden. Stijl paste ze juist in zijn eerste toneel toe als identifikatie-elementen. De lezer moest snel duidelijke informatie hebben over de personen.

Dominee Guichelheil is ongetwijfeld gemodelleerd naar een historische figuur in de omgeving van het prinselijk gezin. Hofprediker in 1781 en daarna was Johannes Isaac Guicherit Kan het een toeval zijn, dat Guicherit en Guichelheil beide met ‘Guich-’ beginnen, een woordstam, verwant aan ‘goochelen’, die grimassen maken, maar ook voor de-gekhouden betekende? Waarschijnlijk was juist dit ‘Guich-’ voor de eigentijdse lezer al een duidelijk signaal om wie het hier ging. Dit kodeteken werd dan onmiddellijk aangevuld door de nadere gegevens over de dominee zoals zijn laf gevele van de schoutsvrouw, zijn sluw gekonkel met Bistortus en de Advokaat, zijn wellustig en ondubbelzinnig geflikflooi met de ‘malade imaginaire’ de groene weduwe Fijnepijn.

Zijn kompanion, dokter Bistortus, leverde voor de lezer van 1788 mogelijk geen moeilijkheden op, voor ons doet hij dit des te meer. De naam is wel doorzichtig: Bistortus is de dubbel-gedraaide of tweemaal van houding veranderde, maar op wie slaat de naam? De *Almanach de la Cour* noemt voor 1787 als ‘médecin ordinaire’ prof. Velsen, als ‘médecin de la Cour’ zowel een zekere dokter Onymos als dr. d'Estandeau en als hof-chirurgijns F.A. Schenck en D. Eyckendael. Het is mogelijk dat de naam Bistortus voor de tijdgenoot veel meer betekende, voor ons moet het gissen blijven. Omdat in het spel zo duidelijk wordt gesteld dat het hier om een chirurgijn gaat, zal Bistortus een verwijzing zijn naar de man die Willem V 25 jaar lang nagenoeg op al zijn reizen vergezelde en hem later ook niet verliet op zijn vlucht naar Engeland en nog later naar Oranienburg: Friedrich Albert Schenck. Maar is de bijnaam ‘de draaier’ op hem van toepassing? Of was hij de man die zich dubbel kromde?

De Advokaat vertoont gelijkenis met Van de Spiegel, mr. Laurens Pieter van de Spiegel, raadspensionaris van Zeeland vóór de aanhouding en na 1787 raadspensionaris van Holland. Hij was - en dit blijkt ook al uit zijn aanstelling in 1787 - een vertrouweling van de prins en de prinses. Hij was het die hen aanraadde om het erf-stadhouderschap door de Staten van elk gewest als essentieel deel van de konstitutie te laten verklaren.

Wat de schepenen betreft: Wolbaal staat wel voor de Dordtse pensionaris De Gijzelaar, een van de heftigste tegenstanders van de stad-

houder. Dordrecht is immers de geschiedenis ingegaan als wolstapelplaats. Rondhout kan een benaming zijn voor de Amsterdamse burgemeester Hooft, voor wie Stijl grote bewondering had en die hij in een afzonderlijk gedicht huldigde als de democratische regent bij uitstek. Vossestaart moet wel haast Van Bleiswijk zijn in verband met zijn rol in het stuk; hij was namelijk niet afgezet, maar nam zelf de benen, toen het nieuwe bewind in actie kwam. Vuurslag zou Capellen van der Marsch kunnen voorstellen, een leidend Overijsels patriot. En wie stellen dan Paddestoel, Weerhaan en Stillewacht voor? Weerhanen zullen er in de bedoelde situatie genoeg zijn geweest en ook figuren ‘die als paddestoelen uit de grond komen’. Stoffel Stotterzot, de kamerdienaar van de Schout levert weer duidelijker gegevens op. Deze figuur moet wel haast verwijzen naar de speciale gezant die door Frederik Wilhelm van Pruisen naar Den Haag was gezonden om te trachten te bemiddelen tussen de twee partijen, nl. de graaf Von Goertz. Hij was het, die van de Hollandse regenten te horen kreeg, of zijn meester misschien de gewoonte had te onderhandelen met zijn dienaren, daarmee rechtstreeks doelend op de van de Staten afhankelijke positie van de stadhouder. Deze Pruisische ‘lakei’ heeft model gestaan voor de brabbelende Stotterzot.

De figuur van Stotterzot is daarmee nog niet geheel doorgelicht. Stijl laat de ‘lakei’ een schepensplaats innemen. Nu werd aan Willem V ook aangewreven het beïnvloeden van de stemmenverhouding in de stadsbesturen. In Hattem had de magistraat de bekende patriot en democraat Daendels in de stadsregering willen opnemen, terwijl de prins er een ander voor had aangewezen. Een hekeldrama over Hattem (1786) spreekt van een ‘lijfwatch’ van Willem, in pamfletten wordt ook van een ‘kamerdienaar’ gesproken. Het in het stadsbestuur van Hattem brengen van een ‘lakei’ is weer een kode-element; het heeft zijn sporen nagelaten in de figuur van de achtste schepen.

In het fiktieve kader spelen Stotterzot, maar ook de dokter, de dominee en de advocaat nog bijzondere rollen. Elk van die vier figuren komt in blijspelen en kluchten van de zeventiende en de achttiende eeuw voor, elk heeft zijn eigen functie, zijn eigen attributen, zijn eigen gebaartjes en zijn eigen taaltje.

Stotterzot is familie van de vele drengen, molken, poepen en denen in kluchten en blijspelen; evenals zij is hij een belachelijke figuur die onbeholpen is (Stotterzot!) en die de taal op de gekste manier verdraait. Ook in de dokter, de dominee en de advocaat roept Stijl door hun quasi-geleerdheid, hun potjeslatijn en dikdoenerij de aan zijn publiek bekende

figuren op. Stuk voor stuk kon de lezer of luisteraar ze herkennen, de schijn-vrome, huichelachtige maar ook wellustige dominee, de kwakzalverachtige chirurgijn en de listige, berekende en volkomen onbetrouwbare advocaat.

Stijl appelleert door deze figuren te gebruiken dus aan een bekende literaire kode, waardoor de figuren zelfs al in het belachelijke worden getrokken, vóóordat ze hun grootste kolder hebben uitgekraamd. Natuurlijk spreken ze in de trant van: Nos kennimus nos! - Ons kent ons! en is er de skabreuze noot, bijvoorbeeld wanneer de dokter Dominee's 'Oleum naturale' prijst, dat hij altijd bij zich draagt ter genezing van de groene weduwe. Dit alles versterkt het beeld van deze louche figuren, maar we dienen niet te vergeten, dat ze vanaf het begin, door hun figuratie aan lezer of luisteraar bekend waren.

Stijl maakte daarvan handig gebruik, want de schout en zijn vrouw worden door de ridikule sfeer rondom hun sekondanten naar de belachelijkheid meegezogen. En de auteur laat natuurlijk niets na om dit proces te bevorderen.

3.3 Indeling van het spel en korte inhoud

1e bedrijf, *toneel 1 en 2*

Introductie van de twee hoofdfiguren en van Dominee G., een der voornaamste bijfiguren, vleier van de schoutsvrouw. Er blijkt wie eigenlijk de lakens uitdeelt, niet de schout, maar zijn vrouw.

toneel 3 en 4

Het plan van de omverwerping van de 'oude toren' wordt ontvouwd. De schout blijkt steeds duidelijker een nonvaleur, met wie men niet zakelijk kan spreken.

toneel 5

Omdat de schepens niet vervangen kunnen worden zonder meer, doet Dominee het voorstel een achtste schepen te benoemen, zodat de schout in het bestuurskollege als voorzitter altijd de weegschaal in zijn voordeel kan laten doorslaan. Dominee probeert nog zijn neef ertussen te drukken, maar Mevrouw heeft een ander plan.

toneel 6

De schepenen die nog op de hand van de schout zijn, worden met het plan van de nieuwe torenbouw en van de benoeming van de achtste schepen op de hoogte gesteld.

toneel 7 en 8

Introductie van Stoffel Stotterzot als achtste schepen aan de schepenen, aan de schout en aan Advokaat Grabbeleheb.

Toneel 9

Schepenen Paddestoel en Vossestaart laten hun ware aard van profiteurs en volksuitbuiters blijken.

2e bedrijf, toneel 1

De ware aard van Dominee G. komt voor den dag in zijn gesprek met Mevrouw Fijnepijn.

toneel 2 en 3

De zaak van het overwicht in het bestuur komt aan de orde. Dominee en dr. Bistortus menen, dat het nodig is te voorkomen, dat de tegenpartij fel gaat protesteren tegen de manipulaties van de partij van de schout. Dominee is de eerste die erop wijst, dat 's avonds het 'St. Nicolaasfeest' gevierd wordt. Alle betrokkenen kennen de betekenis van deze allusie.

Met de Advokaat, inmiddels verschenen, wordt overlegd, hoe men de reactie van de burgers kan opvangen. De spitsbroeders spreken af, dat het volk van de achterbuurten gemobiliseerd zou moeten worden. Alleen is er nog geen onmiddellijke aanleiding daartoe; kon men de Baron van Habstenoer, broer van de schoutsvrouw, maar met enkele honderden lijfeigenen laten komen om de oude toren omver te werpen. Van Dominee komt een tweede allusie op het Sinterklaasfeest.

toneel 4

Stotterzot komt melden dat Mevrouw gearresteerd is bij een inspectie van de toren. Mevr. Fijnepijn en Dominee vermoeden dat Mevrouw Habstenoer deze arrestatie uitgelokt heeft om een aanleiding te hebben tot een greep naar de macht.

toneel 5 en 6

Dominee en mevr. F. maken zich op om samen een herdersuurtje te gaan genieten. Dan komt plotseling de mare, dat er grote opstootjes zijn in het vlek.

toneel 7

Vossestaart beschrijft de toestand. Het is weer een ouderwets 'St. Nicolaasfeest', nu de Baron Habstenoer met enkele duizenden soldaten gekomen is om de belediging, zijn zuster aangedaan, te wreken.

toneel 8

Vossestaart, alleen, peinst na over de mogelijkheden voor hem, nu de toestand gewijzigd is. Hij rekent op grote zakelijke voordelen.

3e bedrijf, toneel 1

Rondhout en Wolbaal moeten antechambrenen bij de schout. Intussen maken ze de stand van zaken op. De auteur krijgt de gelegenheid ook zijn vizie te geven op de tekorten van de partij der schepenen.

toneel 2

De schout wijst een verzoek van Rondhout en Wolbaal om menslievend te doen optreden tegen de partij van de schepenen, op barse toon van de hand. De schepenen worden weggejaagd.

toneel 3 en 4

De schout en zijn vrouw zorgen ervoor, dat er nog meer slachtoffers vallen. Intussen worden voorbereidingen getroffen voor een galafeest met bal.

toneel 5 en 6

De Vrouw van de schout en haar handlangers presenteren de rekening aan de schepenen. De satisfaktie die gegeven moet worden, is ongeevenaard streng. De

gelegenheid is bovendien te voor-de-hand-liggend dan dat de schurken ze niet aangrijpen om het volk een geweldige schatting op te leggen.

Tenslotte moeten de schepenen op hun knieën dure eden zweren. Als tenslotte de schout denkt met Vossestaart een spelletje te kunnen spelen, gooit deze hem uit zijn evenwicht en neemt de benen.

toneel 7 en 8

Grote verwarring, nu Vossestaart ontkomen blijkt te zijn. Het toneel eindigt met een scheldtirade van de schout tegen zijn vrouw.

Stijl heeft de drie bedrijven goed tegen elkaar afgewogen. Het eerste bedrijf kan in zijn geheel als expositio gelden; in het begin van de tweede worden (toneel 2 en 3) de plannen ontwikkeld, die kulmineren in de zgn. arrestatie van de schoutsvrouw. Daarmee komt de katastrofe voor de slachtoffers van de schout en zijn kring. Aan het einde verwerkt Stijl een wending die het spel een soort aanduiding geeft van een ‘happy-end’ voor diezelfde slachtoffers. Dit komt in het volgende hoofdstuk uitvoeriger ter sprake.

3.4 Betekenis van het spel literair-sociologisch beschouwd

De analyse van Stijls spel leidt tot de konklusie dat het niet een stuk is, dat slechts refereert aan de omstandigheden in de Nederlanden in 1787. Het is daardoor weer te abstrakt, en het is haast van een symbolische strekking.

De argumenten voor deze konklusie zijn de volgende:

1. Stijl geeft de lezer kodetekens die verwijzen naar gebeurtenissen vanaf 1782 tot voorjaar 1788, een tijdsverloop van zes jaar dus. Dit is geen willekeurige periode. Stijl schreef immers in 1781 nog zijn lofdicht op de stadhouder. Kort daarop, en in elk geval vóór de ‘Sinterklaasvrolijkheid’ van 1782, moet hij omgeslagen zijn. Het tijdvak 1782-1788 dekt dus de gehele tijd dat Stijl anti-stadhouderlijk gezind was.

2. De figuren in Stijls stuk behoren tot verschillende kaders, milieus en sferen, terwijl ze toch in één strakke structuur, het bestuur van Brikkekiks, zijn opgenomen.

De Advokaat, de Dominee en dr. Bistortus kwamen reeds ter sprake, zij zijn figuren uit de sfeer van het stadhouderlijke hof. Ook Stoffel Stotterzot en zelfs mevr. Fijnepijn moeten daartoe gerekend worden.

Met de schepenen is de zaak zo eenvoudig niet. Er zijn zeven schepenen. Het getal zeven is een duidelijk kodetecken: het voorkomt een misvatting, of zet die recht, wanneer en voorzover die aanwezig zou zijn. Het duidt namelijk aan, dat Brikkekiks niet opgevat dient te worden als een plaats in Kikkerland, bijvoorbeeld Den Haag, wat voor de hand zou liggen, omdat de prinses immers op weg was naar die stad. Evenmin is het het gewest Holland, of de stad Amsterdam. Het is een aanduiding voor het gehele land, de Zeven Verenigde Nederlanden. Van die zeven waren er

drie duidelijk vóór de stadhouder, te weten Zeeland, Utrecht en Gelderland, zoals in het spel er drie schepenen zijn vóór de schout. Drie gewesten waren anti-stadhouderlijk: Holland, Groningen en Overijssel; Friesland zat op de wip.

De zeven schepenen vertegenwoordigen dus als kollege de zeven gewesten, maar het is niet zó dat Stijl telkens een vertegenwoordigende figuur voor elk gewest gekozen heeft. Wolbaal als de Dordtse De Gijzelaar, Rondhout als de Amsterdamse Hooft, en Vossestaart als de Hollandse Van Bleiswijck, vertegenwoordigen drie verschillende rollen in het verzet van de regenten tegen de prins. Maar het zijn alle drie Hollanders.

De achtste schepen, Stotterzot, is - als representant voor Von Goertz - weer een figuur uit een andere sfeer, nl. die van de vertegenwoordiging van Pruisen.

3. Er is nog een argument van geheel andere aard. Stijl onttrok zijn spel aan de werkelijkheid door het een perspectief mee te geven, dat in 1788 zeker niet door de werkelijkheid werd gerechtvaardigd.

Op het einde van het stuk wordt de schout door Vossestaart uit zijn zetel gewipt, letterlijk voetje-gelicht. Vanzelfsprekend zijn we hier gekomen aan een zuiver fiktioneel motief, dat nog wel naar de toekomst verwijst. Men zou het utopistisch kunnen noemen; immers in dit simpele gegeven wordt de hoop van Stijl en zijn geestverwanten tot uitdrukking gebracht. Nú leven ze nog in de verdrukking; de tiran, de volksverrader, de wraaklustige kan volop zijn lusten botvieren. Maar.... er komt een andere tijd, en mogelijk staat die voor de deur, en mogelijk speelt Van Bleiswijck, de man die zocht aan te blijven als regent, ook al behoorde hij eigenlijk tot de tegenpartij, daarin een belangrijke rol.

Stijl kon in 1788 niet vermoeden, dat zijn utopistische veronderstelling zo spoedig bewaarheid zou worden, ook al kwam er geen Vossestaart aan te pas. Men zou haast gaan denken aan een self-fulfilling prophecy.

Met Stijls optimistische vizie - wanneer men ze zo noemen mag - hangen nog enkele reeds besproken elementen in de komedie samen.

Daar is eerst de 'Torenbouw'. We horen op het eind de schout-zelf zich beklagen, dat de 'toren-cum-annexis' er 'leit', dat de bouw dus mislukt is. Maar dit gegeven was door de auteur eigenlijk vanaf het begin al ingebouwd door de associatie met Babel. Daardoor moest alles wel op niets uitlopen!

Die prachtige marmeren toren, met een porceleinen kop erop en een gouden plaat met de inscripties van de schout en zijn vrouw in robijnen - de bloedkleur - het was allemaal zo mooi geweest! Maar het leek te

A A N

N E E R L A N D S C H

M O E D E R

Zeg, Neêrlands DEIORA! of liever, Jefabel!

Hoe lang zult gy den Burger drukken?

En Wy voor uwe wraakzucht bukken?

Het is voorwaar geen Kinderfpeel.

Wie heeft u, onder ons, zo veel gezag gegeven?

Wat zyt gy toch, in ons Gebied?

Prins WILLEMS Vrouw, en anders niet:

En echter doet gy Neêrland beeven.

Maar weet, (onthouw het wel) *Hoogmoedige Vorstin!*

Wy zyn, gelyk voorheen, nog Belgen! —

Van Bato geen ontääarte Telgen,

Ons hart blaakt nog in Vryheids min.

De zucht tot wederwraak begint by 't Volk t'ontbranden!

Dus, *Trotsche!* wil u wel beraên:

Hou op, of 't is met u gedaan,

De *Patriot* slaakt ligt zyn banden,

En dan lekt mogelyk, *Princes!* een KEEZEN-HOND.

Gelyk van *Jefabel*, u bloed nog van den grond.

Aug 1787

Pamflet tegen Wilhelmina van Pruisen

veel op die toren, waarvan de spits tot in de hemel moest reiken....

Tenslotte correspondeert ook met het door Stijl uitgezette perspectief de naam van mevrouw Krabbekwaad, namelijk Habstenoer, in zijn betekenis van ‘Had-je-maar-wat-je-wou! Ook in die naam is de mislukking van de grootste plannen van de schoutsvrouw-prinses ingebouwd. Stijl mikte dus door zijn satire op een hoger doel dan de meeste politieke spotdichten en satirieke drama's. Onmiskenbaar is namelijk de poging de gebeurtenissen tussen 1787 en 1788 met elkaar in relatie te brengen en daaruit een totale verwerping van het stadhoudelijke bewind te motiveren. Onmiskenbaar ook de toekomstverwachting en voorspelling.

De functie van het stuk - althans naar de bedoelingen van de auteur - zou als volgt kunnen worden omschreven.

Na het voorlopig échec van de patriotten, vooral door de militaire tussenkomst van de Pruisische koning Friedrich Wilhelm, op een voor de democraten zeer donker ogenblik dus, lanceerde Stijl zijn spel. De antigevoelens tegenover Willem V en prinses Wilhelmina worden erdoor versterkt, niet in het minst, doordat Stijl het politiek gekonkel zich laat afspelen in een kikkerslootje.

Door het stadhoudelijk beleid tot in het superdwaze te chargeren, door een handig gebruik van de parodie, de suggestie en vooral van de allusie, weet hij het gevoel van zijn groep te prikkelen en op te zwepen, totdat hij de mentale uitbanning en verwerping van de tirannen kan aanbieden.

Stijl mikt daardoor op de katharsis die eigen is aan de satire, namelijk een gevoel van ontspanning en bevrijding, nu de anti-helden zijn ontmaskerd en willoos overgeleverd aan verachting en spot. Haat, afschuw en verbittering maken tenslotte plaats voor een gevoel van voldaanheid, nu de tirannen zijn vernederd, en voor een gevoel van blijde hoop, nu er zicht is geboden op een nieuw perspectief.

Stijls drama had zo een functie in de sociale verandering, ook al kon het waarschijnlijk door een opvoering niet komen tot een kollektief ritueel. Het was een middel ter bevestiging van de gemeenschappelijke wil van de groep tot verandering in de zeggingschap in bestuurszaken, het ideaal van de democraten; het was ook een middel om elkaars strijd lust en vastberadenheid aan te wakkeren, elkaars gevoelens te versterken en eventueel zelfs naar buiten indruk te maken.

In die zin was de *Torenbouw* ook een feedback-mechanisme, een sociale voorwaarde namelijk, die de veranderingen waarnaar Stijl en zijn groep streefden, mogelijk maakte en bespoedigde.

3.5 De Torenbouw een blijspel?

Stijl heeft op het titelblad van zijn stuk, onder de titel vermeld: Blijspel, 1787.

Heeft hij dit bedoeld als een zakelijke mededeling; is het woord als een technische term op te vatten? Of had Simon Stijl met het gebruik van deze term ook een ironiserende bedoeling?

Slechts enige malen komen we de vermelding van het spel ‘*Brikkekiks*’ in de literatuur tegen. Busken Huet, die het manuscript^{23.)} ter inzage kreeg door toedoen van een ‘vriendelijke hand’^{24.)}, noemt het stuk een blijspel^{25.)}. Ook Ds. J.J. Kalma in zijn ‘*Dit wienen ek Friezen*’^{26.)} vermeldt het als een ‘blijspul’. In het artikel ‘*Simon Stijl als verlicht geschiedschrijver*’^{27.)} noemt dr. H. Smitskamp het echter een satirisch toneelspel.

Het valt op dat zij geen van allen het woord ‘klucht’ gebruiken. Maar, komen er in het spel dan niet duidelijk ‘typen’ naar voren? Spreekt uit de namen, die Stijl zijn personen gaf, al niet duidelijk dat er geen sprake kan zijn van karakters die zich in de loop van het stuk ontwikkelen, omdat de namen alleen al duidelijke voortekenen zijn voor hun gedrag? En doet het taaltje dat Stotterzot in zijn mond gelegd krijgt, niet meteen denken aan het lachwekkende gewauwel van zijn confraters uit de zo bekende ‘moffenkluchten’? Is de manier waarop de schout met de fles omgaat en de schepenen op hun knieën moeten kruipen, niet komiek genoeg om te spreken van een klucht?

Het zou al te gemakkelijk zijn alleen op deze gronden een beslissing te nemen over de aard van het stuk. Simon Stijl immers heeft het spel zeker niet alleen geschreven met de bedoeling om een willekeurig publiek onbedaarlijk te laten lachen. Daarvoor was hij een tè overtuigd patriot geworden. ‘Hy wit genôch fan de misstannen, om in útsprutsen stânpunt yn to nimmen.’^{28.)} Het schrijven van dit spel was zijn reactie op de tragi-

23.) Het manuscript van het spel ‘*De torenbouw van het vlek Brikkekiks*’ bevindt zich in de Provinciale Bibliotheek van Friesland te Leeuwarden, Hs 1228.

24.) De heer Huet heeft het spel ter inzage gekregen van de heer C.J. Hingst, een nazaat van Stijl; in 1866 heeft de heer Hingst het handschrift met nog 34 andere geschonken aan de heer W. Eekhoff, terwijl hij het aan deze laatste overliet om de handschriften òf aan het Friesch genootschap, òf het Utrechts genootschap, òf aan de Provinciale Bibliotheek te zenden.

25.) *Litterarische Fantasien en Kritieken*. 24e deel, 132 e.v.

26.) *Dit wienen ek Friezen*. Ljouwert, 1964, 72.

27.) In ‘*Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden*’. 's-Gravenhage 1952, 201.

28.) Kalma. 72.

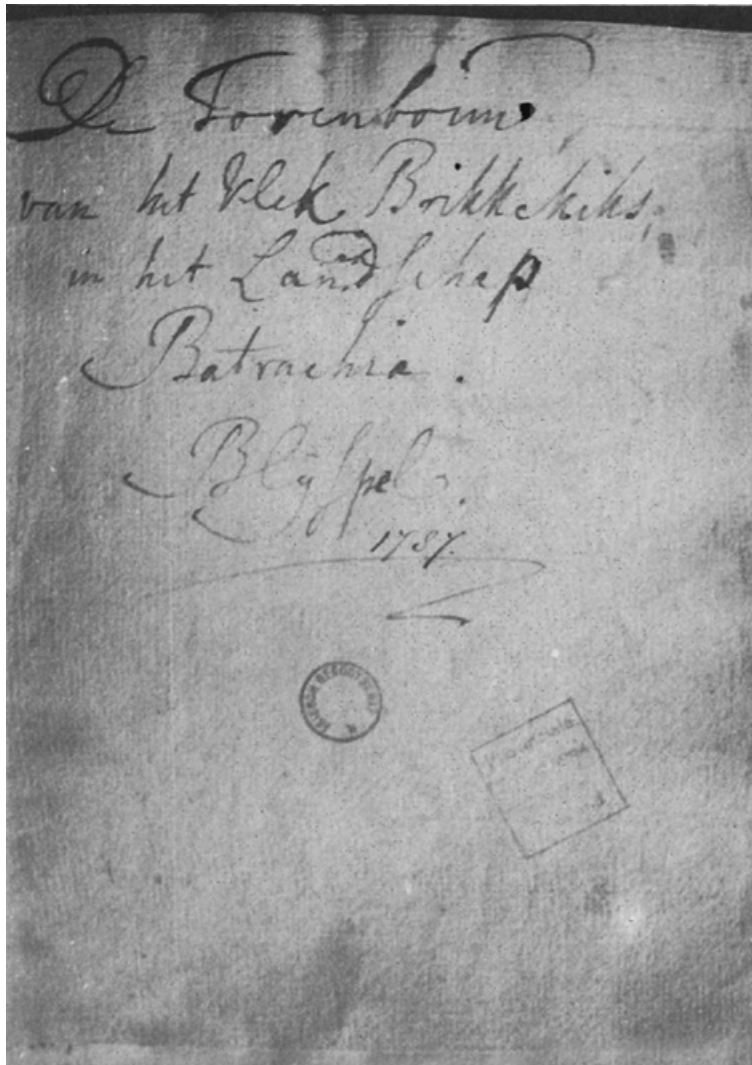
komedie van Goejanverwellesluis, en het feit dat hij er geen tragedie van gemaakt heeft, maar een ogenschijnlijk kluchtig geval, maakt de satire schrijnender.

Busken Huet zegt nog, dat de satire in het spel ‘ruw’ en ‘grof’ is, maar voegt eraan toe: ‘Wie eenigszins thuis is in de pamfletten- en dagbladen-litteratuur van dien tijd, weet ook dat zij eenvoudig uitdrukt, hetgeen alle patriotten destijds meenden en, wanneer zij onder elkander over den Stadhouder en diens huiselijk leven spraken, ook tamelijk luid tot elkander zeiden’.^{29.)}

Grof zullen wij Stijls spel nauwelijks noemen; de negentiende-eeuwer voelde het blijkbaar wèl zo. Grofheid en ruwheid worden beide wel eens karakteristieke eigenschappen van de klucht genoemd. Was de tekst voor Stijls tijdgenoten grof en ruw? En dan mogelijk slechts voor de orangisten? We keren zo weer terug naar de opmerking in het begin van dit hoofdstukje, naar alle waarschijnlijkheid heeft Stijl zelfs met de aanduiding ‘blijspel’ het gebeuren bij Goejanverwellesluis en alles wat eraan vastzit willen ironiseren.

29.) Huet Litt. Fantasien en Kritieken, 24e deel 153

4. De tekst

Vertooners:

Mijnheer Krabbekwaad, *Schout*.
 Mevrouw Krabbekwaad.
 Domine Guichelheil.
 Doctor Bistortus.
 Paddestoel } Schepenen.
 Vossestaart } Schepenen.
 Wolbaal } Schepenen.
 Rondhout } Schepenen.
 Weerhaan } Schepenen.
 Stoffel Stotterzot, Kamerdienaar van den Schout.
 Mevrouw Fijnepijn, eene jonge Weduw.
 Advokaat.

Het eerste en derde Bedrijf wordt gespeeld in het huis van den Schout, het tweede ten huize van Mevrouw Fijnepijn.

De torenbouw

Eerste Bedrijf, 1e Tooneel

Mijn Heer Krabbekwaad, Mevrouw Krabbekwaad.

Mijnheer:

Maar Liefste....

Mevrouw:

Maar mijn Heer Krabbekwaad, dat geduurig talmen heeft mij lang verveeld.

Mijnheer:

Mijn waarde!

Mevrouw:

Hoor, mijn Heer, gij hebt ook een familiaariteit^{1.)}, die onder personen van onzen rang niet betaamenlijk is.

Mijnheer:

Jouw hoge Persoon!^{2.)}

Mevrouw:

Jouw - hoge Persoon! hoor eens hoe dat doorluchtig schepzel zich encanailleert^{3.)} met de schepenen van dit verachtelijk dorp! *Jouw hoge Persoon!*

Mijnheer:

Kan ik het helpen, Mevrouw! dat de *Habstenoers* verhevener opvoeding hebben dan de *Krabbekwaaden*.

Mevrouw:

Nu dan, de Toren?

Mijnheer, zijn schouders optrekkend:

Ja, de toren!

Mevrouw:

Is het plan gereed?

Mijnheer:

Ten naasten bij.

Mevrouw:

Heeft Doctor Bistortus het al geëxamineerd?

Mijnheer, wat barsch:

- 1.) 'Mijn waarde' in de voorafgaande zin is familiale taal in Stijls tijd.
- 2.) Deze aanspreking en enkele andere in de eerste scènes, waarop duidelijk gereageerd wordt, zijn mogelijk ontleend aan de brief van prins Willem aan de Staten-Generaal op 29 juni 1787, dus onmiddellijk na de arrestatie van de Prinses.
- 3.) Zich afgeven met het gewone volk, zich gedragen als het gewone volk.

Dat heb ik niet noodzaakelijk gevonden.

Mevrouw:

Niet, Kinkel? heb ik u niet duizendmaal gezegd, dat gij met hem en Domine Guichelheil alles moest overleggen?

Mijnheer:

Pardon! mama, pardonnez-moi.

Mevrouw:

Schwernuth!^{4.)}

4.) ‘Schwernenot’: verdorie! Wat donder nogan toe!

Mijn Heer loopt naar het Buffet, om een groot glas wijn te drinken, terwijl Mevrouw een snuifje neemt, en met groote schreden over het Tooneel wandelt.

Mevrouw:

Nu zeg me, Zotskap! hoe veel werklieden zijn 'er aangenomen om den ouden toren af te breeken?

Mijnheer, nog eens drinkende:

Wat belieft UE?

Mevrouw, hem het glas uit de hand slaande:

Den ouden toren, mon ami!

Mijnheer:

Ah! pardonnez-moi mamie, je n'en scais rien.^{5.)}

Mevrouw:

Dacht ik het niet? hebt gij ter vergadering van Schepenen de propositie^{6.)} wel gedaan van achttienduizend op het minst?

Mijnheer, uit de fles drinkende:

De Pro-po-zitie. Ach! ik had gisteren hoofdpijn en ik heb ter vergadering een uiltje gevangen.^{7.)}

Mevrouw:

Loop, Gek, loop naar uw marionetten, en paradeer aan 't front - *sur une manche de balai*....^{8.)}

2e Tooneel

Domine G., Mijn Heer Kr., Mevrouw Kr.

Domine G., na eene diepe buiging:

Is't mij gepermiteerd te vraagen, of Mevrouw wel geslaapen heeft.

Mijnheer Kr.:

Ik geloof neen, Domine! dat is te zeggen, je moest men wel verstaan. 't Is je wel gepermitteerd te vraagen...., maar zut^{9.)}, ik geloof neen: dat is, Mevrouw heeft niet wel geslaapen, daarom wees voorzigtig, of je krijgt ook een veeg uit de pan.

Domine:

- 5.) Ik weet er niets van... De in het Fransgestelde zin heeft waarschijnlijk wel de bedoeling de Prins te typeren. Zo zal hij gewoon zijn geweest zijn vrouw met 'Maman' aan te spreken.
- 6.) Voorstel.
- 7.) een dutje gedaan.
- 8.) op een bezemsteel.
- 9.) zut! grove uitroep met ongeveer de betekenis van: Wat kan mij het verdommen!

Ik admireer altoos de *tedere* zorg, die Mijnheer draagt voor de gezondheid van Zijne dierbaare Gemaalin.

Mijnheer:

Braaf! Domine: maar dat is eigenlijk de zaak van Dr. Bistortus, versta je? Noch beter, geloof ik, dan de torenbouw.

Mevrouw, hem ter zijden trekkende:

Kun je dan niet zwijgen, bij menschen van fatsoen?

Domine:

Al eveneens^{10.)}! Mijnheer: Dr. Bistortus is waarlijk een groot man. Hij wordt met recht overal de *grootte* Bistortus genoemd. Misschien is hij op een na de grootste van ons Land.

Mijnheer:

Naast mij, wil hij zeggen: dat heb ik eens vaardig begreepen.

Mevrouw tegen Domine:

Ik beken, eerwaarde Heer, dat ik naast UE geen grooter zou weeten te noemen.^{11.)}

Domine:

Mevrouw maakt mij beschaamd, van 't hoofd tot de voeten.

Mijnheer:

Melaatsch, wil hij zeggen. Ha, ha! ha! daar drinken we eens op, Domine!

Mevrouw, met groote deftigheid:

^{12.)} Mijn Heer Krabbekwaad! het wordt tijd dat Gij de brieven ondertekent, die Stotterzot op mijn last geschreeven heeft. Zij zullen nu wel in gereedheid zijn.

op haar orlogie ziende.

Mijnheer:

Mevrouw Habstenoer, of Krabbekwaad, *tout comme-il vous plaira*^{13.)}; 't is wat te vroeg, mijn handen beeven noch.

Mevrouw, zeer straf:

Denk aan uw plicht!

Mijnheer:

Dat wijf, dat wijf! en 't is of 'er de drommel meê speelt, ik durf haar toch niet onder de oogen zien.

3e Tooneel

Mevr. Kr., Domine G.

10.) Dat is gelijk; Bistortus is dus op beide gebieden goed thuis.

11.) Achter: 'geen grooter' is geen zelfstandig naamwoord ingevuld. De zin suggereert natuurlijk veel meer dan dat Dominee bijvoorbeeld een groot politicus zou zijn zonder meer, juist in verband met 'groote' in de vorige claus bij de naam Bistortus, de 'draaiër'. Ook Dominee is dus wel een 'draaiër' en konkelaar van het ergste soort...

12.) gestrengheid, mogelijk ook waardigheid.

13.) helemaal zoals je wilt!

Mevrouw:

Thans kunnen wij geregeld^{14.)} spreken. Wel nu, Eerwaarde Heer, hoe staan de zaaken?

14.) ordelijk, namelijk nu het ‘warhoofd’, de ‘schout’ weg is.

Domine:

Zeer verward, Mevrouw. Ik betuig het met leedwezen en schaamte: de domheid, de hardnekkigheid, de verkleefdheid aan ingewortelde vooroordeelen^{15.)}, zijn onbeschrijflijk in mijne anderszins achtenswaardige Landgenooten. Met alle liefde, die ik hun toedraag, acht ik het mij tot schande onder hen gebooren en opgevoed te zijn. Zij hebben geen denkbeeld van behoorlijke onderwerping. Zij eerbiedigen even weinig het vorstelijk scharlaken, als den geestelijken mantel. Hunne burgerlijke zielen en zintuigen, aan een donker kantoor verslaafd, verheffen zich nooit tot de beschouwing van adellijken en vorstelijken luister. Trouwens, wat zou men ook anders verwachten van Houthandelaars, Steenkoopers, Zaagmolenaars, Traanzieders^{16.)}, Haringpakkers en soortgelijken^{17.)}? Allermeeest jammert het mij, dat een zo doorluchtig wezen als het Uwe, Mevrouw, onophoudelijk tegen zulk een weerbarstig volk moet worstelen, daar gij niets anders dan deszelfs verbetering bedoelt....

Mevrouw:

En voor mij is niets troostelijker, dan dat onder zulk een volk nog de Edele Zielen van Dominus Guichelheil en Doctor Bistortus gevonden worden, braave Boanergès^{18.)}!

Domine G.:

Aanbiddelijke Debora^{19.)}!

Hij nadert om haare hand te kussen, die zij op eene onverschillige wijze te rug trekt.

Domine, met eenige ontroering:

Het was, Mevrouw, om deeze reden, dat de Egiptische plaagen... ik wil zeggen de Egiptische Pyramiden...^{20.)}

- 15.) Hier wordt duidelijk gezinspeeld op het vasthouden van de burgerij aan hun oude rechten en privileges, en in het algemeen ook op hun republikeinse gezindheid.
- 16.) mensen die walvistraan koken.
- 17.) Dominee heeft hier door de opsomming duidelijk gemaakt, wie eigenlijk de tegenstanders van de 'schout' en zijn vrouw zijn, nl. niet het lagere volk, maar de kleinere zelfstandigen, de middenstanders, de burgers.
- 18.) Boanergès cf. Markus 3-17: zonen van de donder. Mevrouw spreekt hier de 'tale Kanaäns'. Boanergès, onverschrokken mannen, mannen uit één stuk.
- 19.) Dominee antwoordt in dezelfde taal: Debora... Prinses Wilhelmina werd door haar bewonderaars dikwijls zo genoemd en door de patriotten: Jezabel. Deborah komt voor in Richteren V, ze was profetes en rechter van Israël; ze vierde de overwinning op Sizara in een beroemd lied. Jezabel was een der beruchtste koninginnen uit de latere koningstijd.
- 20.) Stijl wil hier niet enkel de verwarring van Dominee laten blijken; het is hem er tevens om te doen de domheid en onwetendheid van de adviseur van de schoutsvrouw tot uitdrukking te brengen.

Exkuzeer, Mevrouw: een hoest, die mij sederd drie weeken kwelt, noodzaakt mij dikwijls mijne ernstigste verzuchtingen, ja mijne vuurigste schietgebeden, af te breeken.

Mevrouw:

Heeft Doktor Bistortus daar geen balsem voor?

Domine G.:

Den balsem Gileads^{21.)}. Maar wij hebben tot laat in den nacht gehandeld^{22.)} over het plan van den nieuwen toren, en daarop alle de afmeetingen des torens van Babel zo zorgvuldig nagespoord, dat ik voor dien tijd alle mijne ongemakken vergat. De algemeene belangen zijn gewigtiger dan de gezondheid van een enkel man, die tot Uwen dienst alleen gebooren is.

Mevrouw:

Waarom breekt men den ouden niet af?

Domine:

Mevrouw! dat is 'er bij schepenen nog niet door.

Mevrouw:

Niet door! niet door! en wie zou dat beletten?

Domine:

Schepen Wolbaal keert alle slagen af, die men daarop doet.

Mevrouw:

Wolbaal! die Droomer? waarom removeert men hem niet^{23.)}?

Domine:

Vergeef het mij, Mevrouw! Schepen Stillewacht verliest ook meer en meer het vertrouwen. Schepenen Vuurslag en Rondhout danssen beurt om beurt voor^{24.)}, en zo wordt 'er geduurig een spaak in 't wiel gestooken.

Mevrouw:

't Is om te creveeren^{25.)} van spijt. *Remotie, remotie*^{26.)}! tot den laatsten man. Mijn Heer Krabbekwaad! Mijn Heer krabbekwaad!

Mijnheer Kr. van binnen:

Plait-il?^{27.)}

Mevrouw:

- 21.) balsem Gileads: een geliefde koopwaar, in Gilead gekocht en verhandeld in Judea en Israël, zie Ezk. 27, 17.
- 22.) gediskussieerd, gesproken.
- 23.) removeren: vervangen, wegwerken. Dit woord is een berucht kodewoord: door remotie kon men 'de wet verzetten', nl. een tegenovergestelde politiek mogelijk maken.
- 24.) geven beurtelings de toon aan in de vergadering.
- 25.) letterlijk barsten, springen, ook kreperen.
- 26.) zie noot 23.
- 27.) Pardon? Wat is er?

Krabbekwaad!

Mijnheer, van binnen:

Al zachtjes^{28.)} en met zinnen^{29.)}.

Mevrouw:

Krabbekwaad!

28.) kalm-aan.

29.) met overleg.

Mijnheer, van binnen:

Mevrouw Habstenoer!

Domine:

Mevrouw vergunne mij, eer mijn Heer verschijnt, nog eene geringe bedenking^{30.)} voor te stellen.

4e Toneel

Mijnheer, Mevrouw, Domine.

Mijnheer:

Wat is er gaans, Mevrouw, dat je zo schreeuwt?

Mevrouw:

Och! niets, Mijn Heer; vertrek maar weêr.

Mijnheer:

Maar liefste! neem niet kwaalijk, dat ik terstond niet kwam. - ik was ...

Mevrouw:

Mijn lieve man, vertrek maar weêr.

Mijnheer:

Ik was met de Kamenier ...

Mevrouw:

Hou!^{31.)}

Mijnheer:

Aan't kijven ... wat meen je wel?

Mevrouw:

Lomperd!

Mijnheer:

Ik had, onder ons gezeid, een groot gat in mijn kous, juist boven den schoen.^{32.)}

Mevrouw:

Vertrek!

Mijnheer:

En die karonje^{33.)} had de onbeschaamdheid van mij dat te zeggen -

30.) bezwaar.

31.) Stil!

32.) Stijl wil hier ongetwijfeld laten blijken, dat de schoutsvrouw haar huishoudelijke plichten verwaarloost.

33.) karonje, oorspronkelijk Frans charogne, kreng.

Mevrouw:

Infaam!^{34.)}

Mijnheer:

Ja wel, infaam! moet men hooge Persoonen^{35.)} hunne gebreken zo assurant^{36.)} onder het oog brengen?

34.) Onbeschaamd!

35.) Zie noot 2. Intussen is deze gehele scène wel opgezet om de verhouding van de ‘schout’ tot het personeel wat nader te belichten. Hij ‘kijft’ met hen over onbenulligheden, maar bovendien is er door de reactie van de schoutsvrouw tevens de suggestie, dat er iets méér is tussen de schout en de kamenier. Prins Willem werd er door de patriotten openlijk van beschuldigd, dat hij een rokkenjager was.

36.) duidelijk.

Mevrouw:

Nu, mijn Heer, wees zoet: ik zal haar straffen.

Mijnheer:

Die Karonje! dat addersvel!

Hij vertrekt.

5e Toneel

Mevr. Kr., Domine G.

Mevrouw:

Mag ik thans Uwe bedenking^{37.)} hooren, weleerwaarde Heer?

Domine G.:

't Zal mij veel eer zijn, Mevrouw: vooral wanneer ze 't geluk heeft Uwe hooge wijsheid te behaagen. Zo veel schepens te gelijk te removeeren komt mij bedenkelijk voor, om meer dan eens reden; maar wel voornaamelijk om dat zulks niet wel anders dan op de auctoriteit^{38.)} van mijn Heer Uw gemaal zou kunnen geschieden. En ik behoef U niet te zeggen, Mevrouw, dat hoogstzelve bezwaarlijk daartoe zal te brengen zijn. Er is zo iets in zijn edel hart, of liever hem ontbreekt zo iets, hoe zal ik mij best uitdrukken? ik hoop dat Mevrouw mij verstaat.

Mevrouw:

Moed, wilt gij zeggen, niet waar?

Domine G.:

Vergeef het mij, Mevrouw, de grootste mannen, die aan't hoofd van eene Armee het grootste gevaar zouden trotseeren, hebben dikwijls in het kabinet niet meer moed dan een kind.

Mevrouw:

Wel, wat hadt gij 'er dan op gevonden?

Domine:

Wij moeten een achtsten Schepen hebben. Dan kunnen de stemmen altoos tot staaken gebragt worden, waardoor de decizie^{39.)} komt aan uw Gemaal; dat is in de vaste handen van zijne aanbiddelijke Echtgenoote.

Mevrouw:

Bravo!

Domine:

37.) bezwaar.

38.) het gezag.

39.) beslissing.

Dat zal niemand in't bijzonder kwetzen, maar veeleer eene Gedaante^{40.)} van eerbewijs aan Schepenenkamer hebben; waardoor mijn Heer Krabbekwaad gemaklijk zal overgehaald worden om 'er de hand toe te leenen. En al het overige zal volmaakt overeenkomstig met de wetten kunnen behandeld worden.^{41.)}

40.) een schijn.

41.) in overeenstemming met de geldende bepalingen voor de vroedschap.

Mevrouw:

Bravissimo! maar zijt gij dan gerust op de goede trouw van drie?

Domine:

Onfeilbaar. Schepen *Paddestoel* is zijne gansche opkomst aan mijn Heer en Mevrouw verschuldigd.^{42.)} Zijn hart is dankbaar, Schepen Weerhaan laat zich draaien, en Vossestaart is beladen met schulden.

Mevrouw:

Maar het geld, het geld is bij die vervloekte Wolbaalden en

Domine:

Geen nood, Mevrouw, het lokaas van de Hoop is hier^{43.)}.

Mevrouw:

Hebt gij ook het oog op iemand geslagen?

Domine:

Mijn Neef, Mevrouw.

Mevrouw:

Neen, zacht; mij valt iets in.

Domine:

Een Jongman, juist niet hoog van Geboorte...

Mevrouw:

Stil, Domine!

Domine:

Maar schrander en getrouw...

Mevrouw:

't Kan zijn; maar wat dunkt uw Eerw. van onzen Stoffel Stotterzot?

Domine, verslagen:

Met eerbied, Mevrouw.

Mevrouw:

ô! Ik zie wel, dat mijn Heer geen vleier is; maar spreek rechtuit, behaagt U die persoon niet wonderlijk?

Domine, schielijk van toon veranderende:

Ik ben betoverd van die vinding.

Mevrouw trekt aan de schel. Een Lakkei komt.

42.) Het is mogelijk dat deze allusie slaat op een bekend regent, ook kan het slaan op het type regent dat 'als een paddestoel uit de grond komt' en slechts bestaat bij de gratie van de 'schout'.

43.) Het college van schepenen lijkt te worden versterkt, vandaar de verwijzing naar de 'hoop'.

Mevrouw:

Roep mijn Heer Stotterzot; en verzoek den Advokaat ten spoedigsten hier te komen.

Lakkei binnen.

6e Toneel

Schepenen Paddestoel, Vossestaart, Mevrouw, Domine.

Mevrouw:

Treedt nader, Heeren, gij komt recht van pas.

Schepenen Paddestoel:

Het zal ons de hoogste eere zijn ...

Sch. Vossestaart:

De bevelen van Mevrouw te moogen verstaan.

Mevrouw:

Gij weet, 'er moet een nieuwe tooren zijn, hoog en dik, en prachtig, overeenkomstig met de waardigheid van dit gezegend vlek. Maar gij weet ook hoe veel tegenstand dit grootsch ontwerp in de bekrompene zielen van zommigen Uwer Mederegenten ontmoet, en gij begrijpt hoe lastig het valt voor mijn Hooggebooren Gemaal en mij, van dag tot dag met zulke Schepzels daarover te twisten.

Sch. Paddestoel:

Wij weeten 't, Mevrouw.

Sch. Vossestaart:

En beklagen ons bij elke vergadering van de haatelijke tweedragt, die hieruit onvermijdelijk zal ontstaan.

Mevrouw:

Zie hier dan een gezegend middel om de rust en Eendragt te herstellen. Een achtste Schepenen.

Sch. Paddestoel:

Een achtste?

Sch. Vossestaart:

hij telt op zijn vingers. Ja toch, UE, Collega Paddestoel, Schepenen Weerhaan, dat verstaat zich, mijn geringe Persoon, en dan, de vierde?

Mevrouw:

Daar is hij.

Sch. Vossestaart:

Treffelijk! Dit gaat alles te boven.

7e Toneel

De vorigen, Stoffel Stotterzot.

Mevrouw:

Nader vrij, Schepen Stotterzot.

St. Stotterzot:

Ah! zo den: meine genadige Fraw wird mit mich ein luttel badinieren^{44.)}.

Domine:

Onze Genadige Vrouw stelt u tot achtste Schepen aan.

Schepen Paddestoel:

Kollega, reik mij de hand.

44.) een beetje grapjes maken.

Sch. Vossestaart:

Kollega! ik heb lang gewenscht U met dien achtbaaren naam te begroeten! Vivat Schepen Stotterzot.

St. Stotterzot:

Ihr Herrn! ich bin ein armer Kerrel; aber das ich *merites*^{45.)} haabe, 's kan sein. Ich werde sonsten mich bij onzer Genaediger Frauw bedanken.

knielende

Und wen ich einmaal achtster Keurforsten worden sollte; man weis es gaar nicht, was die Fortuin wol brauwen^{46.)}. Genadiger Frauw, ich werdte meine Seele verschwehren, om uich^{47.)} zum Kaizerlichen Trohn zu erwählen.

Domine:

Moeten wij niet bekennen Schepen Vossestaart, dat de vreemdelingen in alles onze Natie overtreffen? Hoe naïf is dat, hoe sentimenteel!^{48.)}

Sch. Vossestaart:

't Is boven mijn bereik, Eerwaarde Heer.

Domine, lachende:

Nu, dat is veel gezegd.^{49.)}

8e Toneel

Mijnheer Krabbekwaad, Advokaat Grabbeleheb, de voorigen.

Mijnheer:

Mevrouw, dat is toch niet fraai: ik sprak daar met den Advokaat over je plan van achttienduizend torenbreekers, en dat hadden we schier gereed; maar nu breng jij er met jouw ontijdige orders de klad weêr in.

Mevrouw:

Mijn Heer! gij weet niet wat gij zegt.

Mijnheer:

Zie daar! ik kan altijd niet zwijgen.

Mevrouw:

Genoeg hiervan.

45.) verdiensten.

46.) klaarspelen zal.

47.) U.

48.) Stijl laat hier opzettelijk dominee Guichelheil enkele modewoorden van zijn tijd gebruiken; dominee probeert daarmee bij Mevrouw in het gevlj te komen.

49.) sarkastische opmerking tegenover Vossestaart, die eveneens zijn uiterste best doet Mevrouw te vleien, die immers ook een 'vreemdelinge' is.

Mijnheer:

Verdord⁵⁰! ik heb maar zelden zo veel verstand als vandaag. En zo legt alles weêr in duigen. Wat doe jij hier, Stotterzot?

50. Bastaardvloek, bij ‘vromen’ in gebruik.

Stotterzot:

Exkuziert! genaediger Herrn! ich werde mich von's gleichen auf meine knien bedanken von ihrem Forsprache, das onzer Genaediger Frau meine Fortuin werdte poussieren^{51.)}.

Mijnheer:

Waartoe!

Stotterzot:

Zum achtstem Keurforsten.

Domine:

Tot achtsten Schepen, meent de braave Man.

Mijnheer:

En wie zal dan mijn Kamerdienaar zijn?

Mevrouw:

Dat zal hij blijven, wees gerust mijn Heer. Sta op, Stotterzot. - Advokaat! ik had u hier ontbooden om te spreken van eene nieuwe verkiezing, die ik mijn Heer Krabbekwaad ook straks in mijn Kabinet zal communiceeren^{52.)}. De zaak vereischt zo veel spoed, dat zij niet ten uitersten formeel heeft kunnen behandeld worden. Ik twijffel niet of gij hebt ze reeds begrepen: anders zal de eerwaarde Heer Guichelheil u nader onderrichten. Ik verwacht derhalven van Uwe bekende genegenheid en trouw niets minder, dan dat gij bij de overige Schepenen dit voorstel smaakelijk zult maaken, op dat het bij de naaste vergadering, die terstond extraordinair^{53.)} moet aangezegd worden, zonder haperen doorgaê.

Advokaat:

Ik begrijp Uwe Genade ten naasten bij, maar zulk eene nieuwigheid, Mevrouw, kan die in eene vergadering van Schepenen beslist worden?

Mevrouw:

Wat zoudt gij meer vereischen?

Advokaat:

Het volk.

Mevrouw:

Het Canaille?^{54.)}

Advokaat:

Pardon, Mevrouw! dat hebben wij dagelijks van nooden.

51.) bevorderen, vooruithelpen.

52.) mededelen.

53.) als buitengewone vergadering.

54.) Mevrouw gooit alles: burgers en het 'lagere volk' op één hoop, iets dat in Stijls tijd erg on-sociaal gedacht was. Het belangrijkste in deze uitlating is wel, dat Mevrouw zowel de burgers - die voor het merendeel patriotistisch waren - als het 'lagere volk' - dat grotendeels orangistisch was - ten diepste veracht.

Mijnheer:

Hadden wij onze achttienduizend maar, heer Advokaat!

Mevrouw:

Zwijg, mijn Heer, en volg mij. Advokaat, gij zult wel willen gehoorzamen.

Zij vertrekt met mijn Heer. Domine geleidt den Advokaat ter andere zijde binnen.

Stotterzot:

Nabers^{55.)}! Ihr zollen mich wollen permittieren, das ich mich absentiere, om felicitations zu ontvangen.

Sch. Vossest.:

Met al ons hart, Collega.

9e Toneel

Sch. Vossestaart, Paddestoel.

Vossestaart:

Zie daar, het verheven karakter van Mevrouw Krabbekwaad.

Paddestoel:

't Is maar een flauwe trek 'er van. Wat zou het Land gelukkig zijn, indien men haare deugd en wijsheid beter erkende.

Vossestaart:

Zij zal het zonder dat wel gelukkig maaken. Hoor, mijn vriend, onze Natie is te rijk, en dat heeft Mevrouw voorlang begreepen.

Paddestoel:

Een volbloedig lichaam, zegt Dr. Bistortus, wordt best door aderlaatingen geneezen.

Vossestaart:

Daar zullen gij en ik, en Bistortus niet minder, wel bij vaaren.

Paddestoel:

Ik admireer altijd Uwe Staatskunde. Ondertusschen voorzie ik van dit laatste voorstel noch al sterke stuipen^{56.)}.

Vossestaart:

Consilium in arena^{57.)}, mijn vriend! wees gerust, en Conformeer U maar altoos met mijn adviezen.

Einde van het eerste Bedrijf.

Tweede Bedrijf, 1e Toneel

55.) letterlijk: burenen, vrij voor kollega's.

56.) sterke tegenstribbelingen van patriottische zijde.

57.) Vrij vertaald: Komt tijd, komt raad! We zullen ter plaatse wel raad schaffen.

Mevr. Fijnepijn, Dr. Guichelheil.

Domine:

Hoe vaart Mevrouw Fijnepijn?

Mevrouw:

Choleriek^{58.)}, Hijsteriek, Rheumatiek, asthmatiek... hoe heet

58.) opvliegendheid.

het ook meer? ik weet het niet, mijn Heer; 't is of ik sederd het overlijden van mijn lieven man geen adem scheppen kan.

Domine:

Lieve Betje, Uw waardige man had den uitersten ouderdom bijna bereikt, die voor den aardschen Tabernakel^{59.)} bescheiden is, en gij die noch geen dertig jaaren telt, met zulk een douarie^{60.)}.

Mevrouw, met verheffing:

Geen vijf entwintig!

Domine:

Wel nu, en daarbij zo schoon.

Mevrouw:

Maar téérhartig, sensibel^{61.)}, Domine!

Domine:

Dit is het tevens, dat u zo beminlijk maakt.

Mevrouw:

Dit rouwgewaad erinnert mij telkens...

Domine:

Dat gij de bekoorlijkste Engel zijt.

Mevrouw:

Ei Foei! hoe zwoegt mijn hart.

Domine, haar kussende:

Mijn Sulamiete!^{62.)}

Mevrouw:

Laat af, laat af, sta van me!

Domine, al verder:

In den geloove...

Mevrouw:

Wat gaat u aan...?^{63.)}

Domine:

Die niet struikelt, zal niet opstaan.

Mevrouw, zeer flauw:

59.) het lichaam.

60.) Frans: douaire, datgene dat een weduwe van haar man als jaargeld erft.

61.) gevoelig.

62.) Sulamitische: de vrouw voor wie Salomon het Hooglied geschreven zou hebben; mijn teerbeminde.

63.) Wat is er? Wat overkomt u?

Aimable seducteur...^{64.)} maar zacht, ik hoor gerucht.

2e Toneel

Dr. Bistortus, Ds G., Mevr. F.

Dr. Bistortus:

Is het mij, als Medicus, gepermitteerd de serieuze Exercitaten^{65.)} van twee zulke waardige personen voor een oogenblik te interrompeeren?

Mevr. F.:

Gij kooft van pas, groote Man; ik heb terribile vapeurs^{66.)}.

64.) Beminnelijke verleider!

65.) verrichtingen (quasi-ambtelijk gebabbel).

66.) opvliegingen van het bloed naar het hoofd.

Dr. Bistortus:

De *spiritus materialis*^{67.)}, Mevrouw; of 't geen noch beter is het *oleum animale*^{68.)}! Ik recommandeer u dat dagelijks: maar Mevrouw Fijnepijn is te delikaat.

Mevr. F.:

Het schikt zich weêr, Mijn Heer Bistortus: de tegenwoordigheid van zulk een Medicus doet zomtjids wonderen.

Dr. Bistortus:

En onze onvergelykelijke Stentorcus^{69.)} Boanergès^{70.)}?

Domine:

Naar den vleesche kapitaa^{71.)}, God zij geloofd en gedankt: maar in den geest niet weinig getroubleerd.

Dr. B.:

De omstandigheden geeven daar groote reden toe.

Ds. G.:

Ja, mijn Heer, wij beleeven donkere tijden.

Dr. B.:

Uw eerwaarde weet reeds hoe de boeken zitten?

Domine:

Niet juist, mijn Heer.

Dr. B.:

De Heer Stotterzot is aangesteld met vier stemmen tegen vier.

Domine:

Dat is een raadzels: Vier tegen vier, en hij de achtste?

Dr. B.:

Ik zal 't oplossen. 't Stond drie tegen vier: doch toen heeft de Heer Krabbekwaad zich bij de drie gevoegd, *pro se* en in qualiteit^{72.)}, gelijk Uw Eerwaarde ligtelijk begrijpt.

Domine:

Als eerste Representant van haare Genade^{73.)}.

- 67.) spiritus materialis: letterlijk de geest van de stof. Omdat het hier als geneesmiddel voorgesteld wordt, zal het iets moeten zijn als geest van zout, vlugzout.
- 68.) oleum animale: letterlijk dierlijke olie. Gezien vooral het gebruik van dezelfde term in het 5e toneel van het 2e bedrijf, wordt hier bedoeld op het mannelijk sperma en daardoor op de seksuele omgang tussen Dominee en mevrouw Fijnepijn.
- 69.) Stentorcus: Stentor komt voor in Homerus' Ilias, V, 785. Hij kon zo hard schreeuwen als 50 anderen.
- 70.) vgl. noot 18.
- 71.) geweldig.
- 72.) namens zichzelf, dus persoonlijk, en in zijn functie als voorzitter van het bestuurskollege.
- 73.) Opzettelijke opschroefing van de aansprekingsvormen voor 'Mevrouw' en 'Mijnheer' om de laffe, flikflooië toon van de orangisten te typeren.

Mevr. F.:

Daar was zijne Genade in dit geval de naaste toe^{74.)}: echter is 't gelukkig dat Mevrouw in andere gevallen ook heel andere Representanten weet te kiezen.

Dr. B.:

Charmante creature!

74.) Daarvoor kwam ‘Mijnheer’ nu het eerste in aanmerking: dat de schout representant van zijn vrouw moet zijn, is natuurlijk al bespottelijk genoeg...

Domine:

En is dat zo zonder sribbeling afgeloopen, mijn heer?

Dr. B.:

Uw Eerwaarde kent onze Tegenvoeters te wel om dat te onderstellen; Schepen Vuurslag stak een keel op als een klok. Wolbaal schudde geduurig 't hoofd. Rondhout sprak van zijne beschimmelde Privilegien, en Stillewacht gaapte zonder spreken. Eindelijk sloeg zijne Genade met het hamertje op de Tafel, en gaf last om den nieuwen Schepen binnen te leiden, op dat hij in den Eed genomen wierd.

Mevrouw:

Vorstelijk! maar hoe weet mijn Heer Bistortus dit alles zo naauwkeurig, daar UE zekerlijk niet in de vergadering tegenwoordig is geweest?

Dr. B.:

Van den Advokaat, Mevrouw, uit de eerste hand. Ik verwacht hier oogenblikkelijk dien scherpzinnigen Staatsman, op dat wij te zamen, indien het Mevrouw niet incommodeert^{75.)}, eene consultatie houden over het beste plan.

Domine:

Over den *besten Schoen*^{76.)} voor zijne Genade.

Dr. B.:

Zeer geöbligeerd^{77.)}, mijn Heer!

Mevrouw tegen dr. Bistortus:

Was 't niet de beste schanslooper^{78.)}?

Dr. B.:

Pardonneer me, Mevrouw: dat kwam *par Bricol*^{79.)}. Echter zou een schanslooper in onze dagen het beste Staatsiekleed voor de Rechtvaardigheid zijn, om al wat krom en scheef is te bedekken, mits dat men hem zonder mouwen maakt, op dat men 'er die naar tijds omstandigheid wat naauwer of wijder, korter of langer, aan mogt zetten. En in dien zin zou onze Advokaat buiten tegenspraak een onnavolgbaar Snijder zijn.

Domine:

De afmeting der slippen zou ik echter liefst van U verwachten^{80.)}.

75.) niet schikt, slecht uitkomt.

76.) samenhangend met de uitdrukking: Op welke leest zullen we het schoeien? Dus: Hoe zullen we het zaakje aanpakken?

77.) verplicht.

78.) schanslooper: een lange, wijde jas die tegen alle soorten weer beschutting biedt. De suggestie is dus, dat de functie van de schout in het nieuwe bestel zó zal moeten zijn, dat men er alle kanten mee uitkan.

79.) per ongeluk.

80.) De allusie in de richting 'slippendrager' is duidelijk.

Dr. B.:

En ik van UE de knopen.

.....^{81.)} zonder slippen.

Mevr. F.:

En van wien nu de Alema jis^{82.)}? 't is impoliet^{83.)}, Heeren, dat je mij vergeet.

Dr. B.:

Les beaux esprits se rencontrent^{84.)}. Maar tot de Zaak. De vier Antagonisten hebben geprotesteerd van nulliteit^{85.)}; en dewijl dit onmiddellijk tegen den Schout geschied is, kunnen zij, volgens het gevoelen van den Advokaat, als schuldig aan het *Crimen laesae majestatis*^{86.)} aangemerkt worden. Dat hamertje^{87.)}, zegt hij, is zo heilig als de staf van Mozes, daar hij mede op de rotsen sloeg.

Domine:

Het bloeie als de staf Aarons^{88.)}!

Dr. B.:

Maar ziet, deeze rebellen hebben een grooten aanhang: en nu voorziet men eene hagelbui van adressen^{89.)}, Requesten, Memoriën, *et sic porro*^{90.)}.

Domine:

Wij moeten dien pas afsnijden... laat zien, wordt het St. Nicolaasfeest vanavond niet gevierd?^{91.)}

Mevr. F.:

Ik meen, ja.

Dr. B.:

De Advokaat verschijnt.

3e Toneel

Advokaat, de vorigen.

81.) (onleesbaar in het handschrift)

82.) (onleesbaar in het handschrift) Alemasjis?

83.) onbeleefd.

84.) U was me te vlug af; U neemt me de woorden uit de mond.

85.) dat de zaak van nul en gener waarde zou zijn.

86.) misdaad van majesteitsschennis.

87.) de voorzittershamer namelijk.

88.) Aärons staf bloeit, cf. Num. 17.8 en Ber. 9.4. Omdat de staf van Aäron ging bloeien, bleek Aäron de uitverkorene van Jahweh te zijn.

89.) verzoekschriften.

90.) en zo verder, enzovoorts.

91.) Voor de sarkastische betekenis van het 'Sint-Nicolaasfeest' zie de Inleiding onder 'Analyse van het spel'.

Domine:

De zegen des Hemels, der aarde, en des Afgronds^{92.)}, zij over U, en de Uwen, weledele
Gestrenge Heer!

92.) Hier komt de pompositeit en de huichelachtigheid van de Dominee wel bijzonder goed uit de verf!

Advokaat:

Ik wensch UwEerwaarde de hoogste bevordering, die een Man van Uwe merites zich ooit belooven kan.

Dr. B.:

Geen complimenten, Heeren! *nos kennimus nos.*^{93.)}

Mevr. F.:

Uw Dienaares Heeren; ik zal, terwijl Gij aan 't raadpleegen zijt eenige schikking tot een soupé maaken, dewijl het St. Nicolaasavond wordt. Domine Guichelheil heeft mij dat ter goeder uur erinnerd.

Domine:

't *Soupé*, Mevrouw, is een gelukkige inval; maar Uwe tegenwoordigheid is hier noodzaakelijk.

Dr. B.:

Absoluut, Mevrouw, Gij hebt een uitheemschen Kok, die genoegzaam voor het soupé kan zorgen.

Mevr. F.:

Maar mijn arm hoofdje!

Dr. B.:

Ik zeg U, duizendmaal, Mevrouw, gij hebt te veel geest, gij zijt te vol van vuur; dat moet werken, dat moet uitwaasemen.

Mevr. F.:

Maar het past niet, dat eene Vrouw...

Advokaat:

Eene vrouw als Elizabeth Fijnepijn?

Mevr. F., zich zettende om te breien:

't Is wel bedroefd dat men in zijn eigen huis niets te zeggen heeft.

Advokaat, lachende:

Ja, dat is nu het Sijstema^{94.)}. Nu dan: 't oproerig protesteeren der vier Antagonisten is de Heeren bekend?

Domine:

Onze Podalirius^{95.)} Bistortus heeft ons tot zo verre onderricht.

Advokaat:

Weet dan verder dat zij reeds bedankt zijn.

93.) Ons kent ons...

94.) Satirische verwijzing naar het politieke 'systema' - zoals men het in de 18e eeuw zei -, waarbij men 'in eigen huis niets te zeggen heeft'.

95.) Podalirius: Welke bijbedoeling deze benaming heeft voor dokter Bistortus (eventueel Friedrich Albert Schenck) is niet duidelijk, maar het lijkt meer dan zomaar een potjeslatijnachtige naam.

Mevr. F.:

Bravo!

Advokaat:

Maar het brengt den ganschen aanhang in beweging. Alle Renteniers, Winkeliers, Gildebroeders, en wat dies meer is^{96.)}, ten minsten de meeste en magtigste beroepen zich op zogenaamde rechten en handvesten, die de Schout, zeggen zij, bij zijne aanstelling bezwooren heeft, en die hij nu, voegen ze 'er met de grootste onbeschaamdheid bij, met voeten treedt.

96.) Weer laat Stijl goed uitkomen, wie er vooral leden waren van de patriottische groeperingen.

Mevr. F.:

Vooreerst is dat een logen: want zo 'er al iets op te zeggen valt, dan moet men onderscheiden wat *pro se*, en wat *in qualiteit*^{97.)} geschiedt, niet waar, Heeren?

Domine:

Juist, Mevrouw. En dan noch wat in een *perplex*^{98.)} *geval* om de rust te bewaaren noodig is. Zij toonen hierdoor den waaren geest van het Schoutschap niet te verstaan.

Dr. B.:

Zij hebben 'er geen denkbeeld van. Moet men ook de hooge Geboorte en de doorluchtige Attachementen^{99.)} van zulk een Huis met die flétrissures^{100.)} ontheiligen? Onze Natie is de lompe op den Aardbodem.

Advokaat:

Halt! Mijnheer. 't Zijn niet al te maal lomperds. Zelfs durf ik te zeggen dat het grootste deel, verre 't grootste, uit zeer geschikte lieden bestaat. De Zakkendraagers, de Sjouwers, Sleepers, de Vischwijven, waaronder zelfs twee Heldinnen zijn^{101.)}, die voor geene Jeanne d'Arc behoeven te wijken: al wat op de Nikkersgracht, en de Bloedbeulingstraat, in de Dweepstraat, en de Ploertebuurt zijnne woning heeft, gedraagt zich op de voorbeeldelijkste wijze. Zij schikken zich op met linten en strikken van de geliefde kleur, om het betoverend Zinnebeeld van de Allerheiligste Eendragt uit te drukken: zij heffen vreugdepsalmen aan, die het gehoor verdooven. Zij stichten Eereboogen voor mijn Heer en Mevrouw, zij danssen 'er om heen, en onder door: Kortom, zij geeven 't stichtelijkste voorbeeld van vaderlandsliefde dat ergens te vinden is, al reisde men tot de afgelegenste gewesten, bij Huronnen en Kannibaalen^{102.)}.

mevr. F.:

Die vrolijkheid behaagt me bijzonder. Zij bewijst zo het sensibele hart van die eenvoudige menschen.

Domine:

En uit dat nobel beginzel komt de heilige Stemme des Volks.

Dr. B.:

Zie daar dan de eere van onzen Landaard onwederspreekelijk verdedigd, waarin ik mij boven alle verbeelding verheug. Want schoon

97.) *pro se*: hier om persoonlijk voordeel; *in qualiteit*: vanwege zijn functie als bestuurder.

98.) moeilijk, verward.

99.) degenen die eraan verwant zijn.

100.) ontoring, schandvlekken.

101.) Kaat Mossel is wel de bekendste van de viswijf-heldinnen.

102.) Huronnen: Indianenstam, in de 18e eeuw dikwijls genoemd als voorbeeld van een barbaars volk.

wij *Citroijens du monde*^{103.)} zijn; wij kunnen toch ons Vaderland niet geheel verzaaken.

Advokaat:

Verzaaken? wij behartigen hier de gewichtigste belangen van het lieve Vaderland.

Dr. B.:

Dùs wordt het nu tijd, dat wij op den tegenwoordigen staat zaaken *indicatief*^{104.)} formeeren. Vergeeft mij deze medicinaale uitdrukking.

Mevr. F.:

Wel nu, groote Medicus, die moesten wij van u dan hooren.

Dr. B.:

Mijn Praktijk, Mevrouw, valt bijzonder in een chirurguaalen smaak: *amputeeren*, *extirpeeren*, *corrodeeren*^{105.)}; ik weet niet hoe 't komt, daar heb ik, al zeg ik het zelf eene meesterlijke hand van; en dat zal hier *ni fallor*^{106.)}, noodzaakelijk zijn. Maar het kwaad moet met wortel en tak uitgeroeid worden. En gelijk wij, in onze Praktijk een regel hebben: *Cito, tuto, et jucunde*^{107.)}, zo dunkt me, dat deze regel hier op het politieke bij uitnemendheid applicaabel^{108.)} is. Mij dunkt, die braave menschen, daar mijn Heer de Advokaat flusjes^{109.)} van gesproken heeft, zullen zonder moeite gedisponeerd^{110.)} worden, om dat redeneerend gespuis^{111.)}, met alle zijne pligtmaatige harssenschimmen te verstrooien, te verjaagen, hunne wooningen, anderen ten Exempel te slechten, en dus het heilloos vuur van Tweedragt voor eeuwig te blusschen. Dit kan buiten tegenspraak *schielijk* en *veilig* geschieden. Aan het laatste lid van onzen regel, *lieflijk* of *aangenaam* zal mogelijk iets ontbreken; maar wij hebben ook een anderen regel, die dit wederom afdoet: *Duro modo, durus eminens. Dixi.*^{112.)}

Domine:

Al is het ook onaangenaam voor weinigen, 't zal bij de groote menigte lang in zegeningen blijven. Is 't ook niet zelfs door een Heiden-

103.) Wereldburgers.

104.) letterlijk: aanwijzing, maar in het kader van de tekst eerder als 'aanleiding tot handelen' op te vatten.

105.) extirpeeren: wegsnijden, uitsnijden; corrodeeren: verwoesten van slijmvliesen, beenderen of verzweringen door bijtende stoffen.

106.) ni fallor: als ik me niet vergis.

107.) snel, veilig en aangenaam.

108.) toepasselijk.

109.) daarstraks.

110.) ertoe gebracht.

111.) de burgerij!

112.) als 't hard moet, is erg hard het best, ik heb gezegd.

schen Schrijver^{113.)} aangemerkt dat groote voorbeelden onvermijdelijk met eenige hardheid gepaard gaan?

Advokaat:

Zeër zeker: zo heeft Cosmos de Medicis die een zeer goed christen was, gelijk trouwens de gansche Mediceische familie, gezegd, dat de waereld met geene Paternoster^{114.)} in de hand kon geregeerd worden.

Mevr. F.:

De Heeren worden nu zo geleerd, dat ik 'er geen oog meer op houden kan.

Advokaat:

De correctie van Mevrouw Fijnepijn is billijk. Nu heb ik nog maar ééne aanmerking op de veiligheid der voorgestelde Operatie.

De rusteverstoorende Cabale^{115.)} heeft voor eenigen tijd onder verscheidene voorwendzelen zo veel uitgewerkt, dat 'er een groot aantal waakers in dit vlek is aangesteld. dien men houwers^{116.)} en ander geweer^{117.)} heeft gegeven, waardoor de vredelievende gemeente niet zelden in haare vrolijkheden beteugeld wordt. Deeze snaaken weten met dat geweer nu al vrij behendig om te gaan, schoon zij 't sedert weinig daagen geleerd hebben. Zij zijn 'er geen hair te goed toe om het voor de afgezaagde schepenen op te vatten, en bonaf^{118.)} in 't honderd te kappen, waardoor een goed deel van onze getrouwste voorstanders gevaar zou loopen neus en ooren te verliezen. De vraag is dan of men niet liever moest wachten tot dat de Baron van Habstenoer^{119.)} ons eenige honderden van zijne lijfeigenen gezonden had, en dan meteen den ouden toren om verre te haalen? *Salvo meliori.*^{120.)}

Mevr. F.:

Komt het juist op een turfmand vol neuzen en ooren aan, mijn Heer? Zo wij maar triomfeeren...

Domine:

Bon! St. Nikolaas is ook een al te zoete baas, om zijn feest zo onverschillig te passeeren.^{121.)}

113.) auteur uit de klassieke oudheid.

114.) Cosimo de Medici, 1389-1464. Grondlegger van de politieke macht van de Medicis.

115.) kliek.

116.) zwaarden.

117.) andere wapens.

118.) op goed geluk.

119.) De broer van Mevrouw en daarom de representant van de Pruisische koning.

120.) Op voorbehoud van beter.

121.) De alleusie op het St.-Nikolaasfeest is hier wel heel duidelijk.

Dr. B.:

De aanmerking van den Heer Advokaat is echter ten hoogsten nuttig; zij brengt mij tot eene aanvulling van mijn projekt, naamelijk het omhaalen van den ouden toren. Daar moet men m^êe beginnen! Onbegrijpelijk, dat ik dat vergeeten had.

Mevr. F., zeer levendig:

Un tendre engagement va plus loin qu'on ne pense.^{122.)}

4e Toneel

De vorigen, Stotterzot.

Stotterzot:

A! der Hazekopfen!

Domine:

Wat is't, heer Stotterzot?

Stotterzot:

Der Berrentrutter!^{123.)}

Advokaat:

Wat is'er gaans, heer Schepen?

Stotterzot:

Infamie!^{124.)}, perduellioen^{125.)}! Felonie^{126.)}!

Dr. B.:

Nu, spreek dan klaar, mijn Heer.

Stotterzot:

Ah! meiner Genaediger Frauwlein!

Mevr. F.:

Wat zegt gij, is tegen haere Genade iets gepleegd?

Stotterzot:

Gepflegt! passiert, insultiert! affrontiert^{127.)}! wie sollte ich es ausdrucken, ich bin der tramontane gaar kweitz.^{128.)}

122.) De dokter heeft zich erg laten meeslepen door zijn enthousiasme voor zijn vak. Vandaar Mevrouw Fijnepijns opmerking: Een dierbare verbintenis voert iemand verder dan hij wel denkt. De uitdrukking is verwant aan: Het bloed kruipt waar het niet gaan kan.

123.) Door Stijl gefantaseerd Duits scheldwoord.

124.) Ontering, schande.

125.) Crimen perdullionis: majesteitsschennis.

126.) verraad, trouwbreuk.

127.) in het openbaar uitgedaagd, beledigd.

128.) ben van mijn stuk, ben helemaal in de war.

Mevr. F.:

Nu, drink een glas Bourgonje, mijn Heer, en verhaal ons kortelijk het geval.

Stotterzot:

Hatten zie ein Keulenaartgen^{129.)}, das werdte mich besser komen.

Mevrouw bezorgt een glaasje dat door een Lakei gebragt wordt.

Ds G. en dr. B. tegelijk:

Wel nu, mijn Heer!

129.) glaasje jenever.

Stotterzot:

Potstauzend! ich hatte die Ehre mit meiner Genaediger Frau zu spantsieren bis dem alten Thurm. Ihre Genade wollte inspection nehmen van es terrain das man for dem neuen sollte menagieren^{130.)}. Man was geschaade? Schwernuth!^{131.)}

Advokaat:

Vaar voort, mijn Heer.

Stotterzot:

Ich kan es nichmahlen vergessen!

Dr. B.:

Zo veel te beter kan je't verhaalen.

Stotterzot:

Ich kan nicht! Lieber Frauw Fainpain, haaben zie noch einmahl vom Keulnaartgen?

Mevrouw bezorgt het weêr.

Advokaat:

Is Mevrouw door de Gezwooren waakers, of zogenaamde rustwaarders, geïnsulteed?

Stotterzot:

Insultiert? arrestiert, lieber Herrn! ihr haaben's recht.

Advokaat:

Mevrouw gearresteerd?^{132.)}

Stotterzot:

Al zo bald!

Dr. B.:

Mevrouw Krabbekwaad?

Stotterzot:

Freilich!^{133.)}

Domine:

Gebooren Habstenoer?

Stotterzot:

Das ist der grouwel! Das Krabbekwaad allein werdte gaar nicht sein: aber das heiliger Habstenoer. holt mich der Deibel?^{134.)}

Mevr. F. tegen ds. G. ter zijde:

130.) klaarmaken.

131.) wel verdorie! (Schwerenot!)

132.) aangehouden.

133.) Jazeker!

134.) duivel.

Zou Mevrouw dat gezocht hebben?^{135.)}

Domine:

Betje! gij hebt eer van dien inval.

Advokaat:

Heeren, vertoeft hier noch een kwartiertje. Ik zal met Schepen Stotterzot gaan, om mij nader op het geval te informeren.

Mevr. tegen Stotterzot:

Noch een Keulenaartje mijn Heer?

135.) Mevr. Fijnepijn suggereert hier dus dat mevr. Habstenoer zich met opzet zou hebben laten tegenhouden om tot een provokatie te kunnen komen. Dit is ook wel in overeenstemming met de historische gegevens omtrent de reis van prinses Wilhelmina.

Stotterzot:

Ihr hebben's recht, lieber Fraulein: trei ist *numerus perfectum*.^{136.)}

Dr. B.:

Wij wachten mijn Heer dan ten spoedigsten wederom?

Advokaat:

Met drie haasten. *Allons, mon ami*.

5e Toneel

Mevr. F., Domine, dr. B.

Domine:

Heer Doctor, neem het niet kwalijk: maar zoudt UE nu niet eens naar Mijn Heer Krabbekwaad behooren te gaan, om hem voor... UE verstaat mij - te bewaaren? Want men weet niet waar zijne presenti zou kunnen vereischt worden.^{137.)}

Dr. B.:

Ik had juist een ander concept, eerwaarde Heer! ik wouw eens naar de Kwiksteeg om eenige *vizites* quasi, en UE moest met een goede goudbeurs door de Dweepstraat en ploertebuurt...

Domine:

Zeer wel, maar ik heb juist mijn goudbeurs thuis vergeeten.

Mevr. F.:

Dat zal ik fourneeren^{138.)}, mijn Heer.

Dr. B.:

Maar ik bedenk mij; Mevrouw moet zo lang niet alleen zijn; de vapeurs...^{139.)}

Domine:

Zeer wel: ik blijf tot dat de Advokaat zal komen.

Dr. B.:

Gij zijt geen Arts, mijn Heer; en deeze agitatie...

Domine:

Ik zal Mevrouw des noods wel iets toedienen van het *oleum animale*^{140.)}, dat ik voor schoone Dames altijd bij mij draag.

136.) Driemaal is scheepsrecht.

137.) Dominee suggereert hier dat de Schout had willen vluchten. Ook dit is in overeenstemming met de historische gegevens. Zie Inleiding: *Historische achtergrond*.

138.) leveren.

139.) opvliegingen.

140.) Het 'oleum animale' voor mannelijk zaad is de lezer reeds eerder tegengekomen, zie noot 68. In de volgende claus gaat dr. B. op deze zinspelende in: Moge je hengeltje altijd uithangen!

Dr. B., hem op de schouder kloppende:
Semper tibi pendeat hamus.

Domine:
In me mora non erit ulla.

met een duidelijke dubbelzinnige betekenis: enerzijds: Dan vang je nog eens wat! anderzijds met een verwijzing naar de penis. Dominee antwoordt op die dubbelzinnigheid dan ook, vrij omgezet: Daar zal ik niets op tegen hebben!

6e Toneel

Ds. Guichelheil, Mevr. F.

Domine:

Betje! dat ik u in mijne armen drukke om dien heerlijken inval van flus... ik heb je zo lief!

Mevrouw, zuchtend:

Zul je dan ook voor mij bidden, Boutje?

Domine:

Bidden, dat het davert, en zoenen dat het klap!

Mevr. F.:

Wacht een beetje... hoor! heb je mijn portret al gezien?

Domine:

Ik heb hier 't origineel.

Mevr. F.:

Ja! maar, mijn lieve Stoutert, het hangt in mijn pruilvertrekje, vlak over het *Lit d'Ange*... hè?^{141.)}

Domine:

Onweêrstaanbaar!

Zo als zij willen vertrekken hoort men van binnen een groot geroep van houze, moord, brand, sla dood! de dienstboden loopen door het huis, roepende: Mijn Heer! Mevrouw!

Mevr. F.:

Wel duivelsch!

Domine:

Zacht! Laat zien...

7e Toneel

Schepen Vossestaart, Ds. G., Mevr. F.

Sch. Vossest.:

Triomf! Triomf! Mevrouw, MijnHeer! Sta je hier zo bedremmeld! naar buiten! naar buiten! de teerling is aan 't rollen, de toren legt' er al. Het gansche vlek is in rep en

141.) Zinspeling op de 'onschuld' van mevr. F. Maar 'Lit d'ange' of beter 'Lit à l'ange' was een soort breed, diep rustbed zonder poten, met een hemel die slechts de helft van het bed overkoepelde.

roer. Bij St. Niklaas! het wordt tijd, zo je noch iets van de vrolijkheid wilt zien.
Vuurslag wordt geplonderd, en Stillewacht is haasop.^{142.)}

Domine:

Schikt de Voorzienigheid zo alles in een oogenblik?

Sch. Vosstest.:

Of de Baron Habstenoer; dat weet ik niet. De Baron is gekomen met eenige duizenden
om het affront van *Zeine Schwester* te wreken.

Domine:

Soli Deo Gloria!^{143.)}

142.) haas-op, vgl. haasje-gaan, op de vlucht slaan, er vandoor gaan.

143.) Alleen aan God de eer! De uitroep moet de patriotten overigens wel bijzonder wrang in de oren geklonken hebben!

Mevr. F.:

Hoor, Vriend Vossestaart, ik zal voor u een fles Bourgonje commandeeren.
Ondertusschen gaan wij eens zien; niet waar, Domine?

Domine:

Treffelijk! De Schepen is aangedaan meer dan hij weet. Gij moet hier noodzaaklijk
wat adem scheppen, waarde vriend!

Zij gaan!

8e Toneel

Vossestaart alleen.

Dat Dametje... en ... nu, dat raakt mij niet.

Een Lakei komt met een fles en een roemer op een schenkbord.

Vossest., tegen den Knecht:

Heb je niet een bokaal, vrijer? Zoo'n glaasje kan het hart niet raaken.

De Lakei komt onmiddellijk met een groote bokaal, dien hij wil volschenken.

Vossest.:

Zo! ga jij nou ook maar eens kijken; ik ben hier meê klaar.

Hij gaat in een leunstoel zitten drinken, maar neemt eene peinzende houding aan, zeggende voorts:

Dat is nu fraai! Maar alles wel ingezien, wat zal 'er uit zuuren^{144.)}? 'T Loopt mij, om de waarheid te zeggen, wat buiten 't roer. Die nieuwe tooren, Pardi! hoe dik, hoe hoog, hoe breed zal die wel moeten zijn? Doctor Bistortus zal hem van marmer willen hebben; wie weet, ja wie weet, of er niet een porceleinen kap op komt. En nu het met de Habstenoers zo wel gelukt is, zal Mevrouw 'er een klok in willen hangen, die tien mijlen in't rond kleppen kan, om die snaaken, zodra zij ze weêr van nooden heeft, op te roepen. Nu, zulk een werkstuk op onze weeke gronden. Doch dat kan zo veel kwaad niet: verzakt hij zomtijds, daar komen vette commissies^{145.)} van. Besteeden, aanneemen, scharwinselen^{146.)}, al wat lief en aangenaam is. Maar dat concept van flus: marmer en porcelein, mits de klok 'er buiten, neen om den d....s niet. Nou dan, marmer en porcelein... Wel, Vossestaart, dat heb je zo wel bedacht, waarom geef jij zelf dat plan niet aan de hand? Top! en dan een *gouwe* plaat met de naamen van Mijn Heer en Mevrouw,

144.) tenslotte eruit zullen ontstaan, eruit zullen worden.

145.) opdrachten die geld opleveren.

146.) scharwinselen: uit hoogduits scharwenzeln eig. soort kaartspel, maar met de betekenis erbij van 'wat omhanden, wat te doen hebben', moderner gezegd: wat kunnen versieren.

van diamanten... neen robijnen... bloedkleur moet het zijn, waarachtig wel bedacht. Zij zullen me toch vroeg of laat aan den dijk jaagen^{147.)}, en daarom moet ik pijpjes snijden, terwijl ik in't riet zit... Hei! daar heb je weêr een seldermentsch geschreeuw. Nou komen de smouzen^{148.)} 'er bij: Begotja! dat hoor ik klaar. Kom! 't wordt mijn tijd om meê te doen, en toe te zien dat ze niet bij abuis mij of een van mijn vrienden op den hals komen.

*Al is de molik^{149.)} nog zo klein,
Alevenwel moet hij Duivel zijn! Hoezee!*

Einde van het Tweede Bedrijf.

Derde Bedrijf, 1e Toneel **Het tooneel is de Gehoorzaal van den Schout.** **Schepene Wolbaal, Rondhout.**

Rondhout, op zijn horlogie ziende:

't Is half twaalf. Nu hebben wij hier reeds drie kwartier gestaan, en wie weet noch wanneer men ons audientie zal verleen?

Wolbaal:

't Is voor u niet kwaad, mijn vriend, dat dit wat duurt; want ik vrees dat Uwe driften nogal niet genoeg bedaard zijn. Hoe ligt kan een enkel woord ons rampzalig maaken?

Rondhout:

Vriend Wolbaal, ik beken het: maar kan dat ook zo veel scheelen? zijn wij niet bijna zo rampzalig als men worden kan?

Wolbaal:

Wij komen evenwel hier, zo niet om de ongelukken te herstellen, ten minsten om zo veel mogelijk verdere ongelukken af te wenden.

Rondhout:

Helaas! gelooft gij, dat onze pogingen eenige uitwerking zullen hebben?

Wolbaal:

Hoe 't gaê, wij zullen altoos 't genoeg hebben dat door ons geene middelen ten algemeenen nutte verzuimd zijn.

147.) aan de dijk zetten, afdanken.

148.) smouzen: dieven, boeven, ook joden.

149.) molik: ook molijk, molk, mnl. moloc: pop, vogelverschrikker, ook sufferd, houtenklaas e.d.

Rondhout:

Ach! waaren wij altemaal *Wolbaalen* geweest, misschien was het zo verre niet gekomen.

Wolbaal:

Mijn waarde Rondhout, onze temperamenten verschillen, en dat is dikwijls ten hoogsten nuttig. U beschuldig ik niet: maar ik geloof, indien'er fout is, dat Vuurslag zich zomtjids te driftig, en Stillewacht te flauw gedraagen heeft. Evenwel zijn't allerbraafste menschen. Heb ik geduchte slaagen afgeweerd, gij hebt ze zomtjids loffelijk toegebracht daar ze moesten zijn: maar zij hebben wel eens het spel, als't op zijn schoonste stond, bedorven.

Rondhout:

Keurt gij dit laatste, tegen Mevrouw Krabbekwaad, toen zij den ouden toren kwam bezigtigen, volkomen af?

Wolbaal:

Dat kan ik juist niet zeggen. Er hingen toen al zo veel donkere wolken, dat deze pas waarschijnlijk het onweêr maar weinige oogenblikken vroeger heeft doen uitbarsten. Hoor met korte woorden, hoe ik de zaak beschouw. Wij schepenen hebben onze fatsoenlijke medeburgers geene genoegzaame respekt beweezen, en daardoor is't getal dergeenen die onze zaak begunstigden, te klein gebleeven. Zodra Vuurslag voelde, dat men ons niet als meesters, maar als Gekommitteerden, gelijk wij waarlijk zijn, beschouwde, gaf hij daar onvoorzigtig vonk op. Was dit niet gebeurd, dan zou onze partij ontzaglijk zijn geweest, en wij hadden Weerhaan, ja zelfs Vossestaart, op onze zijde gehouden. Met Paddestoel had men't gemakkelijk kunnen stellen; en dan zou de Baron van Habstenoer wel thuis gebleeven zijn.

Rondhout:

Nu ondertusschen...

Wolbaal:

Ja, Vriend! het legt 'er toe! Maar geloof vrij, dat de sterkste drijvers van dit werk het eerlang nog luider zullen beklaagen.

2e Toneel**Mijn Heer Krabbekwaad, De voorigen, Stotterzot in't verschiet.****Mijnheer Kr.:**

Wel, Vriendtjes! de hekken zijn zo wat verhangen, niet waar? of kom je nog, als Heeren en Meesters, om mij te vertellen dat ik uw eerste Dienaar ben.

Sch. Wolbaal:

Kwamen wij amptshalven, heer Schout, Wij zouden u onbeschroomd onder het oog brengen wat gij zijt of immers behoort te zijn. Maar wij komen thans als medeleden

van een allerongelukkigsten Burgerstaat, als menschen, die, ten diepsten getroffen
door de

onverdiende mishandelingen waarvan het Vlek onze geboorte een prooi geworden is, niet stil kunnen zitten, zolang ons de geringste straal van hoop overig blijft, om eeniger maate dat kwaad te stuiten. Wij beschouwen U als den man, in wiens hand de middelen gesteld zijn, om niet alleen het uiterste onheil te doen ophouden, maar zelfs de geringste ongeregelheden. Wij gelooven niet dat gij ongevoelig zoudt zijn voor het jammerlijk gekerm van ontelbaare rampzaligen, indien dat deerlijk schouwspel der folteringen, die zij benevens hunne Vrouwen, kinderen en bedienden ondergaan, u zo wel als ons bekend waaren. Wij achten ons derhalven verplicht u daar een denkbeeld van te geeven; in hoope dat, zo al niet een menschlievend medelijden, dan noch ten minsten een redelijk begrip van uw eigen waar belang, u beweegen zal...

Mijnheer Kr.:

Heb je ook iets anders te zeggen?

Sch. Rondhout:

Heer Schout, om Gods wil!

Mijnheer Kr.:

Hem! Stotterzot!

Stotterzot:

Ihr Genaede!

Mijnheer Kr.:

Gelei die snaaken eens naar buiten.

Wolbaal:

Gedenk, mijn Heer...

Rondhout:

Dat gij ook een sterveling zijt.

Stotterzot:

Ai zo den! gij Lummels, herausch! herausch!

Mijnheer:

Weg met dat Canaille!

3e Toneel

Mijn Heer Kr., St. Stotterzot.

Mijnheer:

Nu Stotterzotje lief, zeg me nu eens kort en omstandig, hoeveel huizen leggen 'er om verre?

Stotterzot:

Sieben und swantsig, Genaediger Herr!

Mijnheer:

Niet meer?

Stotterzot:

Ai! es ist nur ein aampfang. Die heldhaften hersteller der Constitution haben sich gepartageert in zwei divisions. Der einer verrichtet ihre Manoeuvres am Osten, der ander zum Westen von's Flek. Es gibt ein allerlustigstem Schauspiel, wie gut das Feijer aufgeht, und etwas weiter die Frauens aus dem Fenster springen...

Mijnheer:

Heb je de lijst der getekende huizen in je zak?

Stotterzot:

Ich haabe ihn bei meiner Genaeder Frauwe gelassen. Ihr Genaede werdte ihn nur etwas vergrossen.

Mijnheer:

Ik wouw 'er dien pestigen Wolbaal, met zijn makker Rondhout opgezet hebben.

Stotterzot:

Ai! der matstotsen!^{150.)}

4e Toneel

Mevrouw Kr., Ds Guichelheil, dr. Bistortus, Sch. Paddest., Mijnheer Kr., St. Stotterzot.

Mevrouw, in 't optreedden:

Hoe vind je dat van Vossestaart, Docter? Die porceleinen kap, en die gouden plaat met robijnen?

Dr. B.:

Allerliefst, Mevrouw.

Mevrouw:

't Moet zekerlijk nog wat geëmbellisseerd^{151.)} worden.

Domine:

't Is een fijn ventje.

Mevrouw Kr.:

Men kan hem met vrucht emploieeren^{152.)}.

Dr. B.:

Om zo de kat eens uit den boom te kijken.

Mevrouw tegen Mijnheer:

Zit gij hier zo tranquil, mijn Heer, terwijl wij voor't lieve Vaderland zweeten en zwoegen, om uw mottig huis nog zo veel aanzien te geeven als 't voeren kan?

Mijnheer:

Mevrouw Habstenoer, ik weet wel dat ik tegen jou niet praaten kan.

Mevrouw Kr.:

150.) stoot waardoor iemand mat is, hier dus: een rake, afdoende zet.

151.) verfraaid.

152.) gebruiken.

Apropo! Domine, zou La Fijnepijn voor het Bal zorgen?

Domine:

Vast, Mevrouw; dat is juist haar zaak.

Mevrouw:

En Doctor voor de *Illumination*, niet waar?

Dr. B. buigt zich diep.

Stotterzot:

Der Herr Dokter is waarhaftig ein *omnis homo*!^{153.)}

Mijnheer:

Wat hoor ik daar? zullen we pret hebben? dan most ik met La Fijnepijn het bal openen.
Bij men ziel, mama, dat moet ik.

153.) *omnis homo*: man van alle markten thuis.

Mevrouw:

Men zal zien. Ondertusschen hebben wij nog zaaken van belang te schikken. Stotterzot, haal Weerhaan en Vossestaart hier ten spoedigsten.

Stotterzot binnen.

5e Toneel

Alle voorigen, behalve Stotterzot.

Mevrouw tegen ds. G. en dr. B.:

Gij, Heeren, hebt reeds eenig denkbeeld van de maatregelen, die ik noodig acht, om niet alleen door het bouwen van dien nieuwen tooren, voor den luister van ons Huis te zorgen, maar ook het lieve Vaderland te verlossen van die gedrogtelijke pesten, die al sedert twee eeuwen hier eene oorzaak van bloedige twist en tweespalt zijn geweest. Ik meen den Koophandel, en de vaart op veelerlei gewesten, waardoor deeze Natie eene ruwheid bekomen heeft, die ze nooit volkomen afleggen zal. In waarheid, zolang die pesten niet onherroepelijk verbannen zijn, zal het huis der Krabbekwaaden, in weerwil van zijne doorluchtige parentages^{154.)}, dagelijks ontrust en gedwarsboomd worden.

Dr. B.:

't Gaat vast, Mevrouw, eer deeze Natie tot reden gebragt word, zal zij nog menigmaalen metten strenge roeden moeten gekastijd worden.

Domine:

Met Scorpioenen^{155.)}, zo men ze waarlijk lief heeft.

Mijnheer Kr.:

Dat is zo klaar... als ik weet niet hoe.

Mevrouw Kr.:

Zodra de Schepens gekomen zijn, zal ik tot bijzonderheden overgaan. Om ondertusschen de zaak haare vereischte achtbaarheid bij te zetten^{156.)}, zal 't noodig zijn, dat wij ons ieder naar zijn rang behoorlijk plaatsen. Gij hier, mijn Heer, aan mijn linker hand. Domine en Dokter weeten hunne plaats. De Advokaat dien ik hier onmiddellijk verwacht, zal achter mijn fauteuil staan. De Schepenen, daar Stotterzot het hoofd van is, zullen door hem gerangeerd worden, verstaat jij 't, Paddestoel?

Hij buigt zich.

Mijnheer tegen dr. B.:

154.) verwantschappen.

155.) met scorpioenen kastijden, zie I Kon. 12.11, bijzonder streng aanpakken.

156.) om de zaak het aanzien te verlenen dat haar toekomt.

Verdord! waarom heb ik ook zo veel verstand niet?

Dr. B.:

O Mijnheer! Uwe hooge Gemaal is zo wel de wijste als de deugdzaamste Vrouw op de aardbodem.

Mijnheer Kr.:

De Schepentjes komen, en de Advokaat ook. Morjinne!^{157.)} wat we nu zullen hooren.

6e Toneel

Mijnheer, Mevrouw, ds. G., Advokaat, de vier Schepenen.

Stotterzot geleidt den Advokaat achter den Stoel van Mevrouw, en posteert vervolgens de Schepenen twee aan twee tegen elkanderen aan.

Mevrouw, omziende:

Heer Advokaat! uwe aanspraak, zo kort als mogelijk is.

Mijnheer:

Ja, dat harangueeren^{158.)} heeft de D..... bedacht; men zit op een droogje, en...

Mevrouw:

Fi donc!

Advokaat:

Heeren en Vrienden! aangezien het den Hemel heeft behaagd, op eene allermijnzaamste wijze een einde te maaken, van de onheilen, die dit anderszins gelukkig Vlek, ja het gansche Landschap Batrachia, zo deerlijk eenen geruimen tijd gefolterd hebben. - -
- - Aangezien deeze gezegende omwenteling...

Mevr. Kr.:

Genoeg, mijn Heer, ik zal vervolgen. Het eerste, dat ik deezen Raad heb voor te stellen, is een eed.

Domine:

Naamelijk, Mevrouw?

Mevrouw:

Met lijf en ziel te bevorderen in de eerste plaats de belangen der Huizen Habstenoer en Krabbekwaad, in de tweede die van het Vlek Brikkekiks, in de derde die van den Landschappe Batrachia. En voorts die belangen altoos te verstaan overeenkomstig de orders der hoogstgemelde Huizen. Zweert gij 't?

Al te zaamen:

Zonder hezitie^{159.)}.

157.) Morjinne: in hedendaags Frans: mordienne, een bastaardvloek, zoiets als herrejennig!

158.) redevoeringen houden, speeches afsteken.

159.) aarzeling.

Mevrouw:

Ik ken de kracht van Uwe eeden: maar het Gemeen zal ook dit voorbeeld moeten volgen. Nu, Stotterzot!

Stotterzot tegen de overige Schepenen:

Herren Collegaas! es ist richtig das wir auf onze kniën solten fallen.

Paddestoel:

Hoe, geknield?

Weerhaan:

Dat vind ik toch vreemd.

Stotterzot:

Es ist hoflich!

Vossestaart:

Ik heb een stijve knie.

Stotterzot:

Werdt 'ir knielen, hoazekopf? oder ich zal dich *mores* lieren.

Zij knielen.

Mevrouw:

Schepenen! Uw College zal blijven, gelijk het nu is.

Weerhaan:

Op de helft verminderd, Mevrouw?

Mevrouw:

Maar gij hebt Stotterzot. 't Is veel geruster zo, men zal die schikking ook hier en daar in de Gerechtshoven maaken.

Domine:

Dat is't middel om veel omslag af te snijden.

Dr. B.:

Voor al de gedelegeerde Rechters, daar dit Volk altijd zo haatelijk van spreekt. Men heeft ze dan niet van nooden.

Mevrouw:

Nu dan de Contributien, voor mijn Broeder Habstenoer zes korenzakken vol dukaaten. Die moeten 'er morgen zijn.

Advokaat:

Morgen, Mevrouw!

Mevrouw:

Morgen, MijnHeer! binnen veertien dagen voor de grondslagen van den nieuwen tooren, tien.

Advokaat:

Tien Korenzakken!

Mevrouw:

Vol met dukaaten, MijnHeer! Binnen zes weken twintig, tot het droogmaaken van een vaart, die dit volk zolang gebruikt heeft, om herwaard en derwaard de belangen onze gebuuren, ter overzijde te benadeelen.

Dr. B.:

Dit zal ons Land verlossen van veele kwaalen, daar het lang aan heeft gekwijnd.

Domine:

Als weelde, dartelheid, moedwil enz.

Dr. B.:

En ons onfeilbaar voor de wederinstorting behoeden.

Mevrouw:

Voorts binnen 't half jaar eene arbitraire^{160.)} som ten dienste van onze Schatkamer, om een toereikend getal werklieden aan te neemen; waardoor mijn Heer Krabbekwaad in staat gesteld wordt, om zo veel torens te bouwen of af te breken, zo veel vaarten droog te

160.) willekeurig, naar eigen believen in te vullen.

maaken, zo veel wolven, tijgers, beeren, hijenaas, in zijne diergaarde te houden als hij verkiezen zal.

Mijnheer:

Puik! dat's in mijn smaak: ik wist wel dat 'er nog iets ontbrak.

Mevrouw:

Dit voor eerst. De jaarlijksche opbreng zal nader bepaald worden.

Advokaat:

Mevrouw!

Mevrouw:

Advokaat!

Advokaat:

Ik vind mij verplicht eene geringe zwaarigheid te opperen. Uwe vijanden zijn meest geplonderd, en ik hoop niet dat gij Uwe vrienden onder zulk eene Contributie zult betrekken.

Mevrouw:

Weet gij tegen wie gij spreekt?

Advokaat:

't Is met den dieptsten eerbied, Mevrouw...

Mevrouw:

Petit Bourgeois! Gij hebt het geringste denkbeeld niet van sublieme Staatkunde, die de impartialiteit^{161.)} nooit uit het oog verliest.

Mijnheer:

- En die op een prik weet te zeggen, waar ze te pas komt, vriend! mijn Diergaarde, mijn Diergaarde, Flon, flon! Larida!

Mevr. Kr.:

Hebben nu de overige Heeren noch iets aan te merken?

Allen te zaamen:

Niets, niets!

Mevrouw:

Bezweert dan nogmaal Uwe gezegende Constitutie; gij Heeren, gekniel! gij Schepenen, op het voorbeeld van Stotterzot, driemaal het hoofd tegen de aarde.

Zij steeken bij beurten de vingers op, en roepen, Vivat de gezegende Constitutie, en daarop volgt een generaal - Hoezee!

Mijn Heer, tegen de Schepenen die opstaan:

161.) onpartijdigheid.

Neen, vriendtjes! ik moet met joului nog wat plezier hebben. Dat laatste Compliment was zo mooi, dat moet ik noch eens van je zien. Jij, Vossestaart, wees jij nou eens Vleugelman; al is je knie wat stijf, de nek is buigzaam, Sa lustig!

*à la façon de Barabi, Barbari,^{162.)}
mon ami.*

Hij posteert zich vlak voor Vossestaart, die tot tweemaal het hoofd ter aarde buigt, en bij de derde reize, mijn Heer Krabbekwaad bij den voet grijpt, zo dat hij achter over tuimelt.

162.) op de wijze van.

Mijnheer:

Help! Help! mijn kop, mijn rug, mijn lenden.

Vossestaart neemt schielijk de vlugt.

7e Toneel

De vorigen, behalve Vossestaart.

Mijnheer:

Moord! Brand! Schelmen, schurken, Verraders, Tijgers, Pantherdieren, Ha bestenoers!

Alles in verwarring. Mevrouw loopt stampvoetende over het Tooneel, en geeft Paddestoel, die haar wil doen bedaaren, een souflet.^{163.)} Stotterzot huult en schreit. Weerhaan gaat loopen. Ds. Guichelheil en Dr. Bistortus richten mijn Heer Krabbekwaad op.

Mijnheer Kr. schoppende en trappende:

Vossestaarten! gevleeschte Duivels!

Mevrouw:

Waarom jaagt (men) hem niet na?

Stotterzot:

Genaadiger Frauw! ich glaube das Weerhaan ons...

Mevrouw:

Matstels!^{164.)} wat doe jij dan noch hier?

Stotterzot:

Ai zo dan!

Mijnheer:

Hangen zal hij, op mijn ziel! zonder form van proses! gerabraakt, gevierendeeld... ô mijn rug, mijn lenden, mijn stuitbeen!

Dr. B.:

Men zal het visiteeren^{165.)}, uw Genade...

Mijnheer:

Daar zal je, pardi! wel af blijven.

163.) draai om de oren.

164.) Lampoot!

165.) onderzoeken.

8e Toneel

Mevrouw Fijnepijn, de overigen.

Mevr. Fijnep.:

Wat hoor ik hier? ach! wat verwarring!

Mevr. Krabbekw.:

Waar is de Schurk?

Mevr. Fijnep.:

Ach Mevrouw! hij vond juist een rijk gezadeld paard dat voor Uwen Heer Broeder den Baron gereed stond, daar is hij opgesprongen, en als een pijl 'er mee door de vaart gezwommen.

Mevr. Kr.:

't Is om te barsten van spijt. Jaagt men hem niet na?

Mevr. Fijnep.:

Ik weet het niet, geen mensch weet wat hij doet of zegt, zo algemeen is de ontsteltenis. Ach! mijn vapeurs verheffen zich ook wêer Ei mij!

Domine schiet toe om haar te helpen.

Mevr. Krabbekw.:

Hoe is't lieve Man?

Mijnheer, thans wederom op zijn stoel zittende:

Hoe is't lieve man. Vermoorde Karonje^{166.)}! 't is jouw schuld dat alles hier zo scheef gaat. Wat verstand heb jij van dit volk te regeeren? Adellijke slons! Zo je mij met deeze goejelui liet omgaan, met de meisjes Knakknilis^{167.)} en met de jongens Blindemannetje speulen, dan hadden we nooit verschil. Daar leit nou het mooie Bal, de Diergaarde, de toren cum annexis, straks verzonk je met al den horlement^{168.)} voor den Duivel.

Hij loopt raazende naar binnen.

Einde van het derde en laatste Bedrijf.

166.) karonje: Frans charogne, kreng.

167.) buigen en mooi weer spelen.

168.) horlement: van Engels hurlement, hurliment: verwarring, lawaai, rommel.